

شیکردنه وهیه کی جوگرافی بو دابه شبوونی ناینزاکان له ههریمی کوردستان تویژینه وهیه کی له جوگرافیای رامیاری

م.ی. احمد رفیق کریم

زانکۆی سلیمانی

فاکه ئتی پهروهدهی زانسته مرۆقاییه تیبیه کان

بهشی جوگرافیا

م.ی. شاسوار محمد محمود

زانکۆی راپه رین

فاکه ئتی زانسته مرۆقاییه تیبیه کان

بهشی جوگرافیا

م.ی. شاد حمید محمد

زانکۆی سلیمانی

فاکه ئتی پهروهدهی زانسته مرۆقاییه تیبیه کان

بهشی جوگرافیا

پوخته

خاکی پیروزی کوردستان ههر له میژوهه لانکهی دهرکهوتنی ئاینه جیاوازهکان بووه لهسه رووی زهوی، چه ندین رووداوی میژووی ئاینی تیدا رویداوه لهوانهش: نیشتهوهی کهشتیه کهی نوح پیغه مبهه له چیای جودی و کۆچی پیغه مبهه ئییراهیم خهلیل له کوردستان و دهرکهوتنی په یامبهه زهردهشت له کوردستان و په رستگای سه رهکی ئیزیدیانی جیهان له لالش... بۆیه ههریمی کوردستانیش به دهر نیه له فره رهنگی و جۆراو جۆره له ئاین و ناینزاکان، جگه له هۆکارهکانی تری میژووی و جوگرافی و ئاینی و رامیاری و جهنگ... ئەمانه هه موویان ههریمی کوردستانیان کردۆته گالهرییه ک (Gallery) ی ئاینی له ناوچه کهدا بیروباوهره و ئاینهکانی زهردهشتی و جوله که و ئیسلام و مه سیحی و ئیزیدی و ئەهلی حهق و شه به ک و له ناوچه کهدا بونیان هه یه. دابهش بوون و ژماره ریژهی ئەم ناینزا جیاوازانه له ههریم له ناوچه یه بۆ ناوچه یه کی تر جیاواز بوون، به لām پاش دهرکهوتنی داعش له ناوچه که، هه موو ناینزاکانی تر توشی قه تل و عام و چه وساندنه وه و به که نیه که ک کردنی ره گهزی میینه هاتن، به مه زهه بی شیعیهی ئیسلام یشه وه، بۆیه هه یج ئاسۆیه کی پیکه وه ژیان له نیوان ئەم ناینزانه دا بوونی نه ماوه، ته نه ا چاره سه ره گه رانه وهی ته واوی ناوچه کوردستانییهکانی دهره وهی ئیداره ی ههریمه بۆ سه ره حکومه تی ههریم، تا بتوانریت هه موو پیکه وه ئاینده بنیات بنینه وه.

پێشهکی

ئاینزاکان له ههریمی کوردستان دا هه موو ئه و که سانه دهگرێتهوه، که پهیرهوی له بیرو باوهڕپکی تایبته به خۆیان دهگهن و باوهڕپکی رووحو له نیوان خودی ئاینزاکه و خوداکهیدا یان دروستکه رهکهیدا ههیه، کهم تا زۆر په یوهسته به رێباز و هه رمایشتهکانی ئاینهکهی، یان بیروباوهڕهکهی.

دیرینی ژیان له خاکی پیرۆزی کوردستان، چ کۆچ و رهوی ئیبراهیم خلیل* پێغه مبههر له کوردستان و گیرسانه وهی که شتی هه کهی نوح له چیای جودی و ئارامگای هه ندیک له پێغه مبههران و پاشتر تیپه ر بوونی کۆمه له مرۆپیه جۆراو جۆرهکان چ به مه بهستی کۆچ و ره و بێت یان به مه بهستی جهنگ و داگیر کاری یان به مه بهستی بلاو کردنه وهی ئاینیکی تایبته ئه مه جگه له وهی له رووی هۆکاره ی جوگرافیه وه ناوچه که بۆ به گری کردن و پارێزگاری لیکردن ئاسانه، بۆنه ته هۆی نیشته جیبوونی ئاین و ئاینزای جیاواز له ههریم دا، بۆیه ئیستا ههریمه که مان به گشتی بۆته گه له ریبیه کی ئاینی بۆ هه رسی ئاینه ئاسمانیه که به تایبته ی و ئاین و ئاینزای تری جۆرار و جۆر به شیوهیه کی گشتی، بیگومان ژماره و رێژه و دابهش بوونی ئاینزاکانی ههریم چون یه ک نیه و کۆمه لیک هۆکاری سروشتی و مرۆپی رۆل یان بینیه له م دابهش بوونه دا، به لām له سایه ی پیاده کردنی سیستمیکی دروستی دیموکراسی و حکومرانی حکومه تی ههریم، هه موو ئاینزاکانی ههریم ده توانن سروته ئاینیهکانی خۆیان زۆر به سه ره بهستی جی به جی بکهن، بۆیه ده بینن رۆژانه هه زاره ها کهس له ئاینزا جۆراو جۆرهکان زیدی خۆیان جی ده هیلن (سوریا، عیراقی عه ره بی) و روو ده کهن ههریمه که مان له ترسی ئاینزاکانی تر، ته نانهت زۆر یکیان له ترسی مه زه به به که ی تری خودی ئاینه که ی خۆیان.

جوارچپوهی شوینی توپژینه وه که:

جوارچپوهی توپژینه وه که مان، ته واوی خاکی پیرۆزی کوردستانه به ناوچه کوردستانیهکانی دهره وهی ئیداره ی ههریمیشه وه.

چورچپوهی کاتی توپژینه وه که:

له توپژینه وه یه دا باس له ئاینزاکانی باشوری کوردستان ده که یین، له ساته وه ختی لکاندن ی به ده ولته ی عیراقی عه ره بیه وه تا رۆژگاری ئه مرۆمان (۱۹۲۱-۲۰۱۵)

کپشه ی توپژینه وه که:

پاش که وتنی شاری موسل له سه ره ده ستی ده ولته ی ئیسلامی له عیراق و شام دا، دابهش بوونیکی نووی و گۆرپانکاری له ژماره و رێژه ی ئاینزاکانی عیراق به شیوه یه کی گشتی و ناوچه کوردستانیهکانی دهره وهی ئیداره ی ههریم روویدا، سه ره نه جگام کۆمه لیک گۆرپانکاری ئاینی و ئیتنی له ناوچه که د که وته وه:

۱- ئایا دهرکه وتنی ده ولته ی ئیسلامی، کاریگه ری هه بوو له سه ره ئاینزاکانی تری ناوچه که؟

* خودای گه وره له چه ندین سوورته و ئایهت باسی کۆچی پێغه مبههر ئیبراهیم پێغه مبههر ده کات بۆ شام و میسر، وه ک سوورته ی عه نکه بوت، ئایه تهکانی ۲۶ و ۲۷ سوورته ی نه نبیاء، ئایه تهکانی ۷۱ و ۷۳ و سوورته ی ئال عومرمان ئایه تی ۹۶... بۆ زانیاری زیاتر تکایه بره وانه: الامام الحافظ عماد الدین ابو الفداء و اسماعیل بن کثیر الفریشی الدمشقی، قصص الانبیاء، ص ۱۸۷-۲۴۳.

۲- ئایا دەرکەوتنی دەولەتی ئیسلامی، گۆرانکاری کرد لە رێژە و دابەش بوونی کەمایەتیە ئایینەکانی تری ناوچەکە؟

۳- ئایا پاش کەوتنی شاری موسڵ، ئایندە ئاینزاکان بە گشتی و کەمایەتیە ئایینەکانی تر بە کۆی دەگات؟ ئایا هیچ راپەڵەیهک و ئاسۆیهکی پیکهوه ژیان له نۆوانیاندا ماوه؟

گریمانەى توێژینه‌وه‌کە:

له توێژینه‌وه‌کەدا چەند گریمانەیه‌ک خراوتە روو له‌وانەش:

۱- دەرکەوتنی دەولەتی ئیسلامی له عێراق و شام کاریگەری هەبوو له سەر رێژە و ژمارە و هەموو ئاین مەزەهەب و ئاینزا جیاوازه‌کانی تری ژێر قەڵەم پەروی دەسه‌لاتیان.

۲- پاش کەوتنی شاری موسڵ ئاین و ئاینزاکانی تری ناوچەکە، دەر بەدەر بوون له سەر زێدی خۆیان و هەندیکیان روویان له هەریمی کوردستان کرد و هەندیکى دیکه‌شیان ئاواره‌بوونیان هەلبژارد و روویان له دەرەوی وولات کرد.

۳- هەرگیز ئاین و ئاینزاکانی تری ناوچەکە له ئەگەری گەرانە‌وه‌یان بۆ سەر زێدی خۆیان، ناتوانن له‌گەڵ ئاین و ئاینزاکانی تری ناوچەکە بژین،

گرنگی توێژینه‌وه‌کە:

گرنگی ئەم توێژینه‌وه‌یه له‌وه‌ دایه:

۱- پیشان دان و دەر خستنی هۆکارەکانی پشت هەمە‌چه‌شنەى ئاین و مەزەهەب و ئاینزاکان له هەریم دا.
۲- شیکردنە‌وه‌ی هۆکارەکانی بەرپرس له دابەش بوونی ئاینزا جیاوازه‌کان له هەریم دا.
۳- توێژینه‌وه‌کە له‌ساته‌وه‌ختیکدا ئەنجام دراوه که ناوچەکە بە‌گشتی و هەریمه‌که‌مان به تایبه‌تی به گەرمەى قەیرانی ئاینی و سەربازی و ئابوری و پامیاری... دا تێدە‌په‌رێت. واته ئەنجام دانی ئەم توێژینه‌وه‌یه‌کی له‌م شێوه‌یه پێویستییه‌کی هەنوکه‌یی بوو.

۴- پێدانی بەرچاو روونی به لایه‌نی بەرپرس بۆ چۆنیه‌تی مامه‌له‌ کردن له‌گەڵ ئەم دۆخه‌ نوییه، بۆ چۆنیه‌تی خۆ ئاماده‌کردن بۆ رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی نه‌یاران.

۵- هاندانی حکومه‌تی هەریم بۆ وه‌به‌ره‌ینانی پاراستنی نزیکه‌ی دوو ملیۆن دەر به‌ده‌ری عێراقی و ئاواره‌ی وولاتی تر له‌سەر ئاستی هەریمی و نیوده‌وله‌تی، له‌ خزمه‌تی دۆزی نه‌ته‌وه‌که‌مان و دروست کردنی ده‌وله‌تی سه‌ربه‌خۆی کوردی.

ئامانجی توێژینه‌وه‌کە:

۱- دەر خستنی راستی رووداوه‌کانی ئیستا و بارودۆخی کەمایەتیە ئایینەکانی هەریم.
۲- وینا کردنی ئایندە پیکه‌وه ژیان له ناوچەکە له نۆوان کەمایەتیە ئایینەکانی تر دا.
۳- هاندانی حکومه‌تی هەریم بۆ پیاده‌کردنی رێوشوینی پێویست بۆ چۆنیه‌تی مامه‌له‌کردن له‌گەڵ ئەم دۆخه‌ نوییه.

میتۆدی توێژینه‌وه‌که:

له‌م توێژینه‌وه‌یه‌دا میتۆدی میژووی به‌کارهاتوه له‌ گێڕانه‌وه‌ی راستیه‌ میژووییه‌کانی ههریم و ناوچه‌که، میتۆدی شیکاری به‌کارهێنراوه له‌ هه‌له‌سه‌نگان و به‌راوردکردنی ژماره و پێژهی ئاینزاکانی تر له‌ نیوان سه‌رژمیر و ساڵه‌ جیاوازه‌کاندا.

گرفتی به‌رده‌م توێژینه‌وه‌که:

له‌ ئەنجام دانی ئەم توێژیه‌وه‌یه‌دا چه‌ند گرفتیکمان بۆ دروست بوو له‌وانه:

- 1- ئەنجام نه‌دانی سه‌رژمیری گشتی له‌ماوه‌ی ۲۸ ساڵی رابووردوو له‌ ههریمی کوردستان دا(ناوچه‌ نازادکراوه‌کانی پاش راپه‌رینی ساڵی ۱۹۹۱).
- 2- ئەنجام نه‌دانی سه‌رژمیری گشتی له‌ ناوچه‌ کوردستانیه‌یه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئیداره‌ی ههریم دا له‌ ماوه‌ی ۱۸ ساڵی رابووردوودا، بۆیه‌ له‌ ئیستادا هیچ زانیارییه‌کی دروست له‌سه‌ر ژماره و پێژهی ئاینزاکانی ههریم و ناوچه‌ کوردستانیه‌یه‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئیداره‌ی ههریم و ته‌نانه‌ت پارێزگاکی تری عێراقیش ههر بوونی نییه‌.
- 3- ئەنجام نه‌دانی ر‌وویوی وورد له‌ چ له‌ لایه‌ن حکومه‌تی ههریم و چ له‌ لایه‌ن حکومه‌تی فیدرالی سه‌بارت به‌ ژماره‌ی قوربانیانی ده‌ستی ده‌وله‌تی خه‌لافه و چ ده‌ربه‌ده‌ر بوونی ئاینزاکانی تر، بۆ ههریم و ئاواره‌بوونی ئەوانی تریان بۆ ده‌ره‌وه‌ی وولات.

په‌یکه‌ری توێژینه‌وه‌که:

توێژینه‌وه‌که‌ دابه‌شی سی‌ به‌ش و چه‌ند باسیک‌ کران که‌ بریتین له: له‌ به‌شی په‌که‌مدا: له‌ ئاین و ئاینزاکی ههریم دواوین، ئەم به‌شه‌مان دابه‌شی سی‌ باسکردوو که‌ بریتین له: له‌ باسی په‌که‌مدا ناوچه‌ی لیکۆئینه‌وه‌مان ناساندوه، له‌ باسی دوومه‌دا : ئاماژه‌مان به‌ ئاین و ئاینزاکی ههریم کردوو، له‌ باسی سییه‌م دا باسمان له‌ دابه‌ش بوونی ئاینزاکی ههریم کردوو، هه‌روه‌ها له‌ به‌شی دوومه‌ دا باسمان له‌ هۆکاره‌ی پشت دابه‌ش بوونی جوگرافیای ئاینزاکی ههریم کردوو، ئەم به‌شه‌مان دابه‌شی چوار باس کردوو: له‌ باسی په‌که‌مدا باسمان له‌ فاکتیره‌ جوگرافییه‌کانی دابه‌ش بوونی ئاینزاکی ههریم کردوو، له‌ باسی دوومه‌ د باسمان له‌ فاکتیره‌ میژووی کردوو، له‌ باسی سییه‌م دا باسمان له‌ فاکتیره‌ی ئاینی کردوو، له‌ باسی چواره‌میشدا باسمان له‌ فاکتیره‌ کانی رامیاری و گۆچ کردوو، له‌ به‌شی سییه‌م دا باسمان له‌ رۆلی ئاین کردوو له‌ پیکه‌وه‌ ژبانی ناشتی له‌ ده‌وله‌ت دا، ئەم به‌شه‌مان دابه‌شی سی‌ باس کردوو که‌ بریتین له: باسی په‌که‌م دا باسمان له‌ ئاین کردوو له‌ جوگرافیای رامیاری دا، له‌ باسی دوومه‌دا باسمان له‌ رۆلی ئاینزاکان کردوو له‌ کیشه‌کانی ههریم و ناوچه‌که‌ کردوو، له‌ باسی سییه‌م دا باسمان له‌ ئاینده‌ی ئاینزاکی ههریم کردوو.

به‌شی په‌که‌م: ئاین و ئاینزاکی ههریمی کوردستان

لەم بەشەدا ناوچەى لیكۆلینەوه دەناسینین و ھەروەھا تیشك دەخەینە سەر ئاین و ئاینزاگانى ھەریم و لە دابەش بوونی جوگرافییان دەدوین بۆ ئەم مەبەستەش ئەم بەشەمان دابەشى سى باس کردوووە کە بریتین لە:

باسى یەكەم: ناساندنى ناوچەى لیكۆلینەوه:

مەبەستمان لە ناوچەى لیكۆلینەوه، چوارچۆی ھەریمی كوردستانە بە ناوچە كوردستانییەگانى دەرەوى ئیدارەى ھەریم-یشەوه، كەواتە ھەریمی كوردستان بریتىيە لە و خاكەى كە گەلى كوردستانى لەسەر دەزى بە جیوازی ئیتن و ئاین و ئاینزاگانیشیەوه، لە ساڵى ۱۹۲۵ بە برپاری كۆمەلەى گەلان لکیندرا بە دەولەتى عێراقى عەرەبییەوه. لە چوار پارێزگا و چەند قەزایەك پێك دیت كە بریتین لە پارێزگانى (كەرکوك، سلیمانى، ھەولێر، دەوك) و قەزاکانى (بەدرە(پارێزگای واست)، مەندەلى و خانەقین(پارێزگای دیالە)، شیخان و قەرەقوش و تەلكیف و تەلەعفر و شەنگار(پارێزگای نەینەوا)) سەرچەمى ڕووبەرەریھەریمی كوردستان (۸۲۸۲۷) کیلۆمەتر چوارگۆشەییە، دەكەوێتە نیوان ھێلەكانیدریژى (۲۸' ۴۱° - ۳۱' ۴۶°) خۆرھەلات و بازنەگانى پانى (۳۱' - ۶۶۳۲°) ۲۷° باكوور، (۱۹،۸۳٪) سەرچەمى ڕووبەرى عێراق پێكدەھینیت. دەكەوێتە باكووری كۆمارى عێراقى فیدرالەوه. برۆانە نەخشەى ژمارە(۱).

باسى دووھم: ئاین و ئاینزاگانى ھەریم:

زیاتر لەھەزار سال پێش پەیدابوونی مەسیحیەت، دانیشتونى كورد زمان و كەلتور و توخمەگانى پەرەسەندنى ھندوئەوروپایى یەكانبان لەخۆگرت، لە ئاكامدا نەریتە ئاینییە ئاریایى یەگان تیکەھەلکیشى بیروباوەرە پەرسەنەگانى كورد بوون، ئاینەگانى زەردەشتى، جولەكە، مانییانى (Manichaeism) و مەسیحیەت یەك لە دواى یەك كشانە سەر كوردستان و دواتریش ئاینى ئیسلام پەیدابوو.^۱

لەم باسەدا تیشك دەخەینە سەر ئەو ئاینەى كە لە ھەریمی كوردستان ھەبوون، یان ھەن، بەلام پێش ئەوى بچینە سەر ئاماژە كردن بە ئاین و بیروباوەرە ئاینە جوړاوجۆرەگانى ھەریمی كوردستان، زارەوى ئاین دەناسین:

ئاین: بیروباوەرە پێكە بۆ چۆنیەتى ھەلسوگەوت كردنى مرۆفەگان لەگەل یەكترى. بەگشتى، فەیلەسوفانى ئاین و تیۆلۆژیستەگان، سى لایەنى سەرەكى لەبەر چاوە دەگرن كە جەوھەرى ئاین پێكدەھین، ئەم سى لایەنە خۆیان لە سى پەيوەندییدا دەبیننەوه(خو- مرۆف، مرۆف- كۆمەل- خود).^۲

نەخشەى ژمارە (۱)

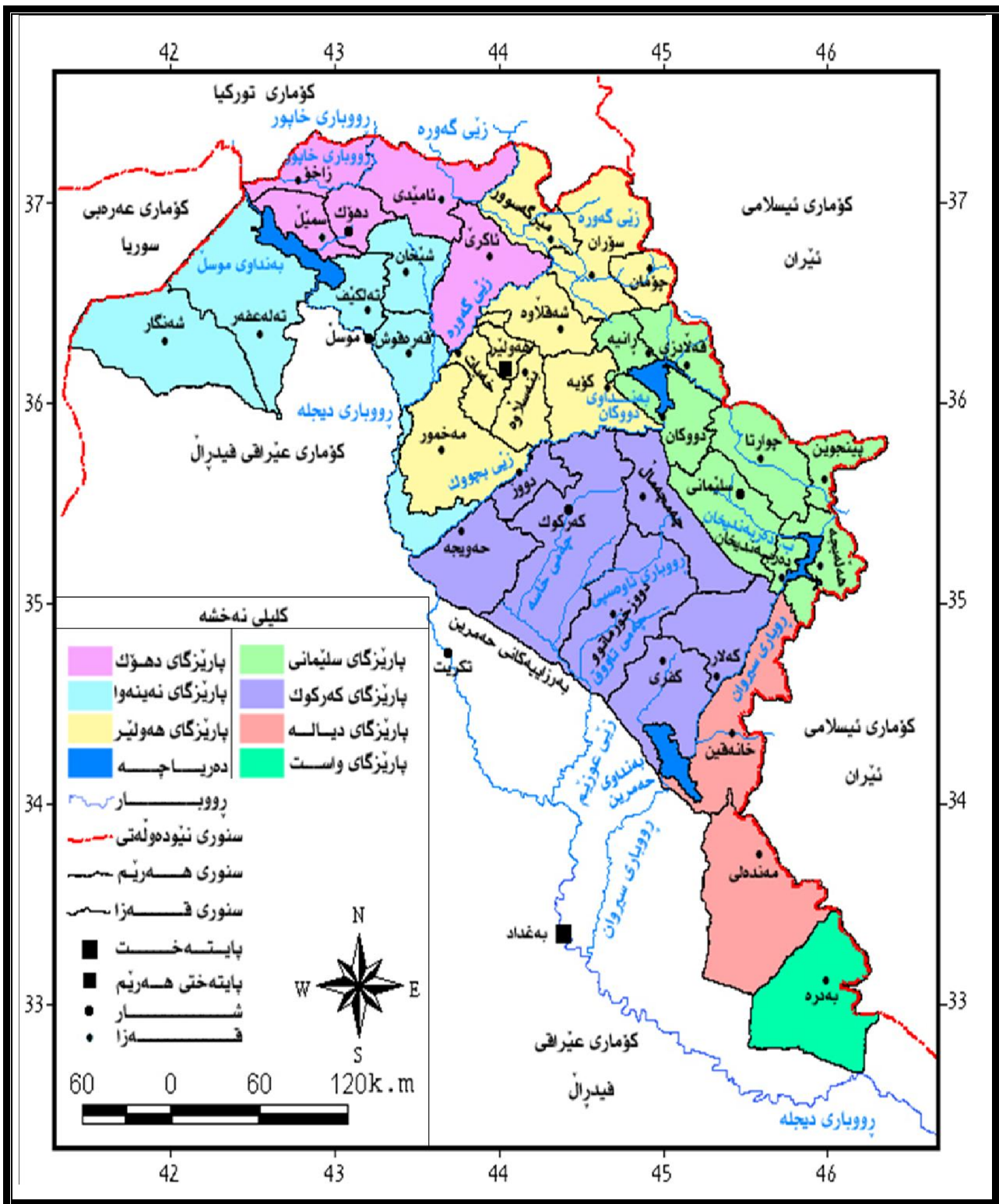
* سەرۆكایەتى ھەریم یاسای ئیدارەى پارێزگای ھەلەبجەى لە ھەریمی كوردستان دەرکرد و لە ھەقائى كوردستان بلاوكرايەوه، سەرۆكایەتى ھەریم، یاسای ئیدارەى پارێزگای ھەلەبجە لە ھەریمی كوردستان- عێراق، ھەقائى كوردستان، ژمارە(۱۸۲) لە ۲۴ / ۲ / ۲۰۱۵. ۱-۳.

۱- نەحمەد پەفیکەرىم، ناوچەدان پراوەگانى ھەریمی كوردستان لیكۆلینەوه یەكە جوگرافیا پراوەگان، چاپیەكەم، سەنتەریلیكۆلینەوه و ئیستراتیجى كوردستان، ۲۰۱۴. ۵۴-۵۲.

۲- میھرداد ئیزەدى، ئاین و تایفە ئاینى یەگانى لە كوردستاندا، و. كامەران فەھمى، چاپى یەكەم، بلاوكراوەگانى مەكتەبى بیرو ھۆشیارى، ۲۰۰۲، ۸-۷.

۳- موسلج عەبدولقەھار ئیروانى، ئاین و ناسیۆنالیزم: رۆل و کاریگەرى و پەيوەندى نیوانیان لە دواى راپەڕینی ۱۹۹۱ لە ھەریمی كوردستاندا، نامە یەكە پێشكەش بە ئەنجومەنى كۆلیژى ئاداب- زانكۆى سەلاحەدین كراوە، ۲۰۰۲، ۱۴. ۴.

نەخشەى هەریمی کوردستانى عێراق

سەرچاوه: نەخمەدره فەيخكەريم، ناوچه دابراوه كاتيهه ريم كوردستان لىكوئينه وهيه كهله جوگرافيايى پرايمياريدا سه رچاوهى پيشوول، 55 به سوود وهه رگرتن له: خليل اسماعيل محمد و ئهوانى تر، (به بى ناو نيشان)، ههریمی کوردستان عێراق، به ريوه به ريتى گشتى پرۆگرام و نەخشە پەرورده بيهه كان، ههولير، 2006. به بى ژماره ل.

بههوی جوړاوجوری ئاینهکان له پروی ناوهرپوک و بوون یان نهبوونی دروستکهر و پوژزی دواپی و رېبهه و سروت و رپورهسمه ئاینیهکان... ناتوانین پیناسهپهکی گشت گیر بو ئاین بکهین ، بهلام دتوانین بلپین که ئاین بریتیه: له رېبهریک بو رپنمایي کردنی تاک بهو ناراستهپهکی که له ناوهرپوکي ئاینهکهدا هاتوه، مهبهستی سهرهکی ههموو ئاینهکانیش ههنگاونانی تاکه بهرهو چاکه کردن و دورکهوتنهوه له خراپهکردن چ لهگهله خودی تاک بیټ یان لهگهله ژینگهکی دهوروبهر(مرؤف و ژینگهکی دهوروبهر)،دهشیټ بههوی ئهه رپبهرهوه میکانیزمی پهپوهندی روحی نیوان تاک و دروستکهر(خودا یان خوداکان) دیاری بکات، دهشیټ ئهه مهش روو نهادات، لهههندیگ کاتدا بههوی پهپامبهرهوه ناراستهکی خهټک و بارهپداران کراوه، له ههندیگ له ئاینهکانیشدا زیندوو بوونهوه ههپه و ههموو کهسیک به پپی باوهر و ههټسوکهوتی پاداشت یان سزا وهردهگرپټ. ههندیگ ئاینیش له چهند لق یان رپباز یان رپچکه پیکهاتوه

ئاینزا: هه کهسیکه خوی به شوپنکهوتهی ئاینیک بزانیټ، کهم تا زور پهپوهست(باوهردار) بیټ به ناوهرپوکي رپبهره ئاینیهکهوه.له ههریمی کوردستاندا چهندين ئاین و ئاینزا ههه کهبریتین له:

۱- موسولمان به کهسیک دهوترپټ که پهپوهست بیټ به ئاینی ئیسلام (قورئان) و شوپن

کهوتهی محمد کوری عبدالله(د.خ)، به ههردوو مهزههپی سهرهکیهکهی (سونه و شیعه) *

۲-مهسیحی(سریانی) **: مهسیحیهکان ئهه کهسانهه که پهپوهستن به ئاینی مهسیحی(ئینجیل) *** و شوپن

کهوتهی عیسیای کوری مهریهه(د.خ) ****

* مهزههپی شیعه دابهش دهپټ بو(جهعفهری و ئیسماعیلی و زهیدی و نهبازی)، مهزههپی سونی دابهش دهپټ بو (حنهقی و مالکی و شافعی و حنبهلی)بو زانیاری زیاتر لهسهه ئاینی ئیسلام تکایه پروانه:ویکیپدی، دین(معتقد)(دین) (معتقد) (https://ar.wikipedia.org/wiki/معتقد) (۲۰۱۵حوزیران).

** - ئهمانهبریتینلهسریانیکلدا نیوسریانیتاسوری،سههجهمیانیهپهکیکله زمانیسریانیهدهپټکه له بهنهرهتدالهن مانینارامیکونهوهوهرگر او، دابهشدهبنبووهپهش: پهکه میانسهرهجهمنه ونیشته جیبو نهدهگرپټه وه که لهسهه دهمانیکوئنه وه له مناو چه په دا جیگر یونکه پیکدینله کلدا نیو نه ستوریه بکه توویه عقوبی(السریان). ههر چه گر وپیدووه مهسههجهمنه وکومه لانه دهگرپټه وه که له دواپچه نگیجهانییه که مه وه هاتونکه بریتینله ناسوری(نه ستوری)، ئهه رمنه... ئه مانه دووبهشن: - په کهم: نیشته جیبووه کان: ئهه وکومه له خه لکانه که لهسهه دهمانیکو زووه وه له عیراقدانیشته جیبوون که بریتین له (کلد و سریانی و پیشاندهوترپټ(یه عقوبی) شوپنی نیشته جیبوون یان پاریزگای نه پنه وایه (شاری موسل و گوند وشاروچه کانی نزیک موسل، بهگشتی کلدانیه کان له نزیک گوندهکانی نزیک که نار دیجله نیشته جیبوون که بریتین له (قوش و تلاسقف، تلکیف، عقره...).

دووهم: هاتومکان: ناسوریه کان بهشیکی سهرهکی ئهه و ناوارانه پیکدههپټن که هاتون بو عیراق له پاش جهنگیجهانی وپاش ئهوانیش ئهه رمنه پنه کان که ئه مانه سریانینین... بو زانیاری زیاتر پروانه: شاکر خصباک، العراق الشمالي (دراسة لنواحي الطبيعية والبشرية)، الطبعة الاولى، مطبعة شفيق، بغداد، سنة ۱۹۷۲، ص ۲۱۹-۲۲۴. بو زانیاری زیاتر لهسهه کلدا نیو ناسوریهه به جیا واز دهکان پروانه: ۱- کریکار عبدالله، کوردو ناسوریه، له بلا و کراوه کانی بنکههکی ئهه دهپی و پروناکییری که لاویژ سالی ۱۹۹۸، ۶۲-۸۹. ب- شاکر خصباک، العراق الشمالي دراسة لنواحي الطبيعية والبشرية، مصدر سابق، ص ۲۱۹-۲۲۹. ت- عبدالرزاق الحسنی، العراق قديماً وحديثاً، مطبعة العرفان - صيدا، سنة ۱۹۵۸، ص ۴۵-۴۶.

*** وهک له پیشهکی ئینجیل هاتوه، ووشهکی ئینجیل له ووشهکی (نیوانجیل) ی یوتانی هاتوه به واتای مرگین دپټ ئهه ووشهپه تهنه بو مرگین دان به هاتی پادشا بو شارنیک به کاردهات، ئهه ویش ئهه مرگینیهکی عیسا رایگه یاند به ئینجیل ناوبرا، تهنه پهک ئینجیل ههپه ئهه ویش ئینجیلی چه زهرتی عیساپه، ئهه ویش ئهه مرگینیه که عیسا هینای و رایگه یاند، قوتابیهکانیشی دوا ههستانهوهی له نیوا مردوان بهردهوام بوون له رایگه یاندنی. عیسا خوی ئینجیلی نههوسیه، بهلام هیرکردنهکانی به شیوهپهک به قوتابیهکان دا که ئاسان بی بو بیرهاتنهوه و هیرکردنی خه لگی تر، ئینجیلی پیرۆز له ۲۷ نوسراو پیک هاتوه به کوی ههموویان دهوترپټ(پهیمانی نوئ)، ئهه مهش بهشی دووهه له کتیبی پیرۆز، بهشی پهکهم له تهواراتی چه زهرتی موسا و زهبوریه چه زهرتی داودو نوسراوی پیغه مبههرا ن پیک هاتوه، به کوی ئهه مانیش دهوترپټ(پهیمانی کون)، ههروهها پهیمانی کون بهه پهیمانهش دهوترپټ که خودا لهگهله گهلی نیسرانیلی بهشت له ریگای موساوه(کۆرنسۆس: ۱: ۴، عیبرانیهکان ۸: ۱۳) بهههان شیوه بهه پهیمانهکی که خودا لهگهله ههموو مرؤفایهتی بهستنی به خوینی عیسا، دهوترپټ پهیمانی نوئ(لوقا ۲۰: ۲۲)، ئهه مهش هیناندهی نو به ئیتانهکی خوداپه که بههوی پیغه مبههراکانی رایگه یاند بوو(عیبرانیهکان ۶: ۱۲-۸). (international bible society)، ئینجیلی پیرۆز، چاپی دووهه، ۱۹۹۹، به بی ژ. ل. کتیبی رۆمانی کاسولیکیهکان له (ریمز) له سالی (۱۸۵۲ز) چاپکراوه له لاتینیهوه و سهه له نوئ له

۲- جولهکه **** : په پیره وکه رانی ناینی جولهکه (ته وارت) و شوینکه و ته ی پیغه مبهه موسان (د.خ).

۴- (پارسانیزم) ئه هلی حهق:

ئه هلی هه قیش کۆمه لیکێ تری (ئیتنۆ- ناینی) ن هه ر له نیو قه واره ی ئیتنۆسی (نه ته وه) ی کوردیدا و له نشیمه کانی خۆیاندا دووره په ریز ده ژین، خاوه نی باوه رپیکێ ناینی و گه لی مۆرک و نه ریتی تایبه تی خۆیان، ناوی راسته قینه یان ئه هلی هه قه، و ئه م ناوه یان لا په رۆزه ** به لام به شیکیشیان له کوردستانی عیراقدا. (کاکه یی) *** یان پی ده لین، له لایه ن په سپۆران و لیکۆله ره وانیشه وه زیت به ناوی "عه لی ئیلاهی" ناسراون.

سالی (۱۶۰۹) له (DUOAY) چاپکراوه ته وه ، سه ره پای کۆنیتی ئه م ده قانه به لام په رۆستانته کان ئه م ده قانه په ت نه که نه وه و قه ولی نا که ن له به ر ئه وه ی حه وت کتیبی زیاده ی تیدا به که ناوی ئه نین ئه پوکریفا (APOCRYP) واته ئه و کتیبانه ی که گومان هه به له راستیان، پاشتر کتیبی په رۆز جه نین جاری تر به مه به ستی ده ستکاری و به زارکردن تا ئیستا ده ستکاری کراوه و چاپ کراوه ته وه... بۆ زانیاری زیاتر له سه ر له سه ر ژماره ی چاپه کان و ده ستکاریه کان ، تکایه به روانه: محمه د حه سه ن مامه، نه ئینه کانی کتیبی په رۆز، چاپی یه که م، چاپخانه ی چورچرا، ۲۰۱۰، ۸-۱۰.

**** - مه سیحیه کانی دابه ش ده بن بۆ جه ند لقیه له وانه: کاتۆلیکی و په رۆستانت و ئه ره سه دۆکس ... بۆ زانیاری زیاتر له سه ر ناینی مه سیحی تکایه به روانه: ویکیدی، دین (معتقد) (معتقد) (https://ar.wikipedia.org/wiki/دين). سه رچاوه ی پشوو.

**** - میژوو ی جوله کایه تی له کوردستان میژویه کی کۆنه به پیی ته لود ۲۸۰۰ سال له مه وه به ر پاشای ئاشوریه کان شه لمانسه ری سییه م (۸۵۸-۸۲۴ پ.ز) جوله که راگۆزراوه کانی له کوردستاندا نه شه جی کرد به پیی ته لود ری به مه رجه عه دینی یه کانی جوله که درا جوله کایه تی له نیو کورده خوما ئیه کاندایا و بکه نه وه، ئه وانیش له م کاره یان سه رکه وتی چاکیان به ده سه تینا، له ئه نجام دا خانه دانی فه رمانه رها یانی کوردی ئادایین که پایته خه ی هه ولیر بو، له سه ده ی یه که می پیش زایندا خۆی و ژماره یه کی زۆر ها ولاتیانی کوردی شانشینکه چونه سه ر ناینی جوله که هه ممان له سه ر ئه وه کۆکن له گه ل ده ستیکی سه ده ی دوی زاینی دا جوله کایه تی ره گی خۆی له کوردستانی ناوه راستدا سا قما گیر کردبو، نازادی ریژه یی ئافره تی جوله که ی کوردستان بوه مایه ی ئه وه ی که بۆ یه که م جار ژنیک بییت به حاخام (RABBI) وه ک حاخام ئه سیناس بارزانی کچی ساموئیل بارزانی (کۆچکردوی ده ور به ری سالی ۱۶۲۰). له و زیاره تگایانه ی جوله که که نه مرپۆ هه موو جوله که په ریزان لیدنه نین هه ندیکێ له کوردستانه له وانه زیاره تگایانی ئه و پیغه مبه رانه ی ناویان له ته وارا تدا ها ته وه ک نا حوم له نه لکیش یونس ئه لنه بی یونس (نه یه نه وای کۆن) دانیال له که رکوک... بۆ زانیاری زیاتر له سه ر جوله که کانی کوردستان تکایه به روانه: میهر داد ئیزه دی، ناین و تایفه نایینییه کان له کوردستاندا، سه رچاوه ی پشوو، ۸۸. ناینی جوله که دابه ش ده بییت بۆ دوو ریچه که ئه وانیش بریتین له سه دوق و فه رسی بۆ زانیاری زیاتر له سه ر ناینی جوله که تکایه به روانه: کریکار عبده لله، کورد و ئاشوری، سه رچاوه ی پشوو. ۸۱. بۆ زانیاری زیاتر له سه ر میژوو و سه ره له دانی ناینی جوله که و چۆنیه تی باسکردنیان له هور ئاندا ، تکایه به روانه: صفوت الشواد، الیهود نشاه و تاریخ، دار تقوی للنشر، ۱۴۲۰هـ، ۴-۵۹.

* - په پیره وانی یارسانیزم به جه ند ناویک ناسراون وه ک یارسان، عه لی ئیلاهی (واته ئه وانه ی عه لی به خودا داده نین)، عه لی حه ق، ئه هلی حه ق (واته په پیره وکه رانی گیانی شکۆمه ند)، شه یتان په رست، نوسه یری (نه سرانییه کان یا خود مه سیحیه کان)، هی تر، ئه مانه له کوردستانی باشوردا ، هه م له عیراق و هه م له ئیراندا هه ن و ناوچه کانی ده سه لاتیان ها وجوته له گه ل ناوچه ی گۆران، ئه م بیروبا وه ره به سه ر دوو یان سن تایفه دا دابه ش بوه: ئه هلی حه ق، عه له وه ی، ئیزدیاتی) : - میهر داد ئیزه دی، ناین و تایفه ناینی یه کان له کوردستان دا، سه رچاوه ی پشوو، ۴-۷۶. ب- ئه یوب په رۆسته م، یارسان، چاپی یه که م، له بلا و کراوه کانی مه لبه ندی رۆشنیری هه ورامان، ۲۰۰۶، ۱۴-۴۱.

** - ئه هلی حه ق که زۆریه ی جار ده خریته یال شیعه موسلمانه کانه وه، ئه گه ر چی خودی خۆیان په پیره و ی له بیروبا وه ره ناینی یه کانی نور عه لی ئیلاهی (که یه کیکه له به رجه سه تکاره کان و له سالی ۱۹۷۴اد کۆچی دوا ی کردوه) و باوکی، نیعه تولا جه یحون ئابادی، ده که ن. نور عه لی ئیلاهی دانه ری کتیبی بوره انه که لای تایفه که کتیبیکی په رۆزه وه ک کتیبیکی ناینی هه لسه که وتی له گه ل ده کری، ئه گه ر چی ئه هلی حه ق به په رکه ش زۆر به ته نگ ئه وه ن که خۆیان ، لانی که م وه ک شیعه موسلمانه کان پیشان بدن، به لام سوکه پیداجونه وه یه که به کتیبی بوره ان و وردبونه وه له نوسینه کانی نور عه لی ئیلاهی و باوکی، هه موو شک و گومانیک له سه ر ئه وه ده ره ویته وه که ئه م پرویا گه نده ی ئه هلی هه ق ته نها بۆ خۆپاراستنه له توره یی و هه لچونی دراوسی موسلمانیان. بۆ زانیاری زیاتر له سه ر ئه هلی حه ق تکایه به روانه: میهر داد ئیزه دی، ناین و تایفه ناینییه کانیله کوردستاندا، سه رچاوه ی پشوو، ۴-۵۲.

*** - وشه ی کاکه یی له وشه ی (کاک) ی کوردیه وه وه رگیراوه، به واتای برا دیت، کاکه ییه کان هه ندیک شتیان له ناینی ئیسلام وه رگرتوو ه جه زنه کانیان بریتین له جه زنی په مزان و جه زنی قوربان و جه زنی نه ورۆز، رۆزی هه یی و دوشه ممه لایان په رۆزه، سمیلیان کورت نا که نه وه... چینیایه تی له ناینیاندا هه به (په ر) سه رۆکی دینی به رزه و ئه وانه ی که له سی چین پیکه اتون که بریتین له رینموونی کار ناینی ومام (بابا) و ئومی... بۆ زانیاری زیاتر له سه ر ناسنامه و ناین و په یوه ندییان له گه ل ناینه کانی ترو چینیایه تی له ناینه کانیاندا به روانه: -۱. خصباک، شاکر، العرا ق الشمالي دراسة لنواحی الطبيعية والبشرية، مصدر سابق، ص ۱۸۷-۱۸۹. ب- باسیلی نیکیتین، الأکراد، دراسة سوسیولوجية و تاريخية، م. نوری طالبانی، الطبعة الثانية، دار الساقی، سنة ۲۰۰۱، ص ۳۲۴. نقله عن محمد مکری (باللغة الفرنسية ساهمة علمية في الدراسات الايرانية، باريس، سنة ۱۹۷۰، ص ۳۲۲-۳۲۵.

⁴- شهاد میران، رهوشی ناینی و نه ته وه یی له کوردستاندا، به بی شوینی چاپ، ستۆکۆله م، ۱۹۹۲، ل ۱۵۷. ب- سی. جی. ادموندز، کرد و ترک و عرب، ت. جرجیس فتح الله، الطبعة الثانية، مطبعة وزارة التربية، اربیل، سنة ۱۹۹۹. ص ۱۶۸.

ئەھلی ھەق مەزھەبێکی کوردی ڕەسەنە لە کوردستاندا سەری ھەڵداوە و شوێنە پڕۆژییەکانیشیان ھەر دەکەوتتە کوردستانەو و زۆربەیی تێکستە دینیەکانیشیان ھەر بەزمانی کوردییە بە (گۆرانی)، پەپرە و کەرائی ئەم مەزھەبە کە کورد نین ژمارەیان زۆر کەمە^۵.

ھەندیک کەس پێی وایە کە سارلیەکانیش ھەر کاکەین و شوین کەوتە ئاینی کۆنی (دیویسیان)، سارلیەکان ناویکی نوێیە و موسلاویەکان لێیان ناو، ئەویش لە وشە بەھەشت بو (صارت لی الجنة) وەرگیراوە و چوونە سەرئاینی کاکەیی و بە تێپەربوونی کات گۆرا بە (صارلی)^۶.

۵- ئیزیدی : ھەر وھا لێژنە چارەسەرکردنی کێشە موسڵ سەبارەت بە ئیزیدیەکان دەلێن: "ئیزیدیەکان بەزمانی کوردی قسە دەکەن، بەزمانی کوردیش نوێژ دەکەن و ژمارەییکی کەم لە کتێبە پڕۆژەکانیان بەزمانی عەرەبی نوسراوە، شیخیش بە کوردی مەراسیمیەکان جێبەجێ دەکات و بە کوردیش بانگ دەدەن و پێیان وایە خواش بە کوردی قسە دەکات"^۷

۶- زەردەشتی: زەردەشتی پەپرە و کەرائی ئاینی ڕەسەنی کوردن (ئافیسنا) و شوین کەوتە پەپامبەر زەردەشتن^{**}.

شەبەک^{***} : دەورو بەری کاریگەرییان لە سەری ھەبوویت، ھەندیکیان لە پێی تەکیە و ڕینگای سۆفیەتیەو چووبیتنە ناو ئاینەکەو، وەک شیعیەکان لە عاشورا دا جل و بەرگی ڕەش لە بەر دەکەن و سەردانی

۵- (المترجم)، باسلی نیکیتین، الاکرد، دراسة سوسیولوجية و تاريخية، مصدر سابق، ص ۲۲۱.

۱- متین، شبک- شاه بەگ، مطبعة روناكري سنة ۲۰۰۱، ص ۹.

*- یەپرەوانی ئاینی ئیزیدیاتی خۆیان بەچەند ناویک دەناسین: ئیزیدی، یەزدانی، ئیزادی و دانساتی، بیگانهکانیش زۆر جار بۆ سوکایەتی پێ کردنیان ناویان ناو شەپتان پەرس. ئیزیدیاتی وەک لقیکی تایفە یەزدانییەکان ڕیزیکی تایبەت لە فریشتە دەگرێ، ناوی ئیزیدی دەچیتەو سەر زاراوە ئیرانە یەکە جەرخی کۆن و ناو پرستەکانی (یازانە) یان (یازاتە) واتە (فریشتە))، لەو فریشتانە کە بە شیوەی مەلەک تاووس ناوی دەهینن، شەپتان دوور لەوێ کە کەلەگای تاریکی و خراپەییە، ھەمان سرۆشتی فریشتە گەرەکانی دیکە ھەیە، ئەگەر چی دەسلەت و ھیزیکی زۆتری بەسەر کاروباری ماددی دنیاو ھەییە، لە راستیشدا مەلەک تاوس ئافەرینەری جیھانە و بۆ ئێجرام دانی ئەم کارە پارچە شکاوەکانی ھیلکە گەردوون یان مرواری یەکی گیاندار بەکارھێناوە، ئەمە ھانمان دەدات وا بێر بکەینەو کە شەپتان لای ئیزیدیەکان لە بێرۆکە یەپیدا بونی گەردوند جیی خاوەندار دەگریتەو، ھەردوو کتێبە پڕۆژەکە ئیزیدیەکان (جلیو) و (مەسحەف) دروستی ئەم بۆچونە دەسلەینن، جلیو یەخود سرۆشت (ئیلھام) کتیبیکی بچوکی پینج ھزار ووشەییە بەزمانی عەرەبی دەلێن گواپە شیخ ئادی دیاناو، مەسحەفا ڕەش مێژووەکە دەگریتەو بۆ سەدە ۱۳ و بە کوردی نوسراوە لە لایەن شیخ ھەسەنی کوری شیخ ئادی، بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئیزیدیات تکایە بروانە: میھراد ئیزەدی، ئاینوتایفە ئاینییەکانی لە کوردستاندا، سەرچاوە پێشوو، ل ۶۵-۷۱.

۷- لجنة عصبة الامم، تقرير حول الحدود العراقية - التركية، مطبعة الحكومة - بغداد، سنة ۱۹۲۴، ص ۵۸.

** - بیروبوچونی جیاواز ھەیە لەسەر سەرھەڵدانی زەردەشت، ھەندیک لایان وایە لە ناوچە ورمی و ھەندیک تر دەلێن لە گوسالە و ھەندیک تریش دەلێن لە ئێرانیش ھەندیکیش پێی وایە لە ھەورامان ھاتۆ دنیاو، بۆ زانیاری زیاتر لەسەر سەرھەڵدان و کورد بوونی زەردەشت تکایە بروانە: جەلیل عەباسی- ج. قەھنەس، ئافیسنا لە مێژینەترین سرۆدی کورد، بەرگی یەکەم، چاپخانە و مزارەتی پەرورەدە- ھەولێر- ۲۰۰۲، ل ۹. ب- ھاشم رضی، زەردەشت و نامۆزگارییەکانی -و. م. گۆمەیی، چاپی دوو، ئۆفیسیتی تیشک- سلیمان، ۲۰۰۰، ل ۱۲۸-۵. خالی ھاوہەش و لیک نزیکی ھەییە لەنیوان ئاینی زەردەشتی و پێچکە یارسانەکان، بۆ زانیاری زیاتر لەسەر خالە ھاوہەشەکان، تکایە بروانە : ئەیوب رۆستەم ، یارسان، سەرچاوە پێشوو، ل ۴۲-۴۳.

*** - پێ دەجیت ناوی شەبەک لە وشە (شوانکارە) وەرگیرا، شوانکارە ھۆزیک کوردیە: متین، الشبک - الشاه بەگ، مصدر سابق، ص ۶. وەرگیراوە لە: دائرة المعارف الاسلامية، المجلد الثالث عشر، ص ۱۵۵. شەبەکەکانیش کە لە باشور و باشوری ڕۆژھەلاتی شاری موسڵ لە تەنیش باجەلان و یارسانەکانەو دەژین، چەشنە ئاینیکی عەلەوی دیملی یان تیدا بە دی دەکریت ، عەلەویەکان واتە (لایەنگری عەلی) و ئالیقی (ALEVIS) (گەلی ناگر کە بەناو ڕۆک بەمانای ناگر پەرس دەت یخود زەردەشتی چونکە "ALEV" بەمانای ناگر دەت)، عەلەویەکان پێیان وایە عەلی گرتنترین بەر جەستەکاری روحو گەردونە لە جەرخی دووھمی ژبانی گەردوون، دیارە ئەمەش زیدەرۆییە لە خۆشەویستی ئەم یەکەم نیمامی شیعیە موسلمانەکان، ڕەنگە ھەر ئەمەش وای کردبێ، ڕیک وەک مەسەلە ناوانی یارسان، بیگانهکان ناویان بنین عەلی ئیلاھی، مەسەلە جیی سەرنج ئەوہییە کە بە پێچەوانەیی ئەوہی یارسانەکان باوەریان پێتە، عەلی لای عەلەویەکان کەسایەتیکی دوو لایەنە ھەیە، یارسانەکان نیمام عەلی و پێغەمبەر موحەمەد پیکەو گریدەدەن و عەلی موحەمەد یان لێ پیک دین و بەیەک جەستە کاریان لەقەلم دەدەن، سەرھەڵدانی گرتگی عەلی لەم ئاینەدا و سەرھەڵدانی ناو ھاوچەرخی گشتییەکە، عەلەوی وەک ئاینیکی نا ئیسلامی وەک باقی لقیەکانی تەیفەکە بە

شوینه پیرۆزه‌کان ده‌گه‌ن له نه‌ج‌ه‌ف و که‌ر‌به‌لا و سام‌راء، خۆیان به‌ساقه‌ی ئی‌مامی عه‌لی و پێ‌شه‌واکانی تر (ایمان) ده‌گه‌ن و لێ‌یا ئه‌پارێنه‌وه. ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌یه‌که له جیهانی ئیسلامیدا په‌رپه‌وده‌کریت، به‌لام تیکه‌لاو کردنی‌ک له نیوان ئه‌مان و قزلباشی و به‌ک‌تاشی و سارلی و نه‌هلی هه‌ق هه‌یه له‌لایه‌ن توێژه‌ره‌وان... خۆ ئه‌گه‌ر بگه‌رپێنه‌وه بۆ میژوو ده‌بینین چ له سه‌رژمی‌یه‌کانی ده‌وله‌تی عێراق دا بێت یان له قه‌بلانده‌کانی ده‌وله‌تی ئیسلامی یان حاکی رامیاری به‌ریتانیا ناماژه به‌بوونی چه‌ند ئاینزایه‌ک که‌راوه له وویلایه‌تی موسڵدا بپروانه خشته‌ی ژماره (1)

خشته‌ی ژماره (1)

سه‌رژمی‌ر و قه‌بلانده‌ی ژماره و رێژه‌ی هه‌ندی‌ک له ئاینزاکانی موسڵ له نیوان سالانی 1921-1924 به پێی

ده‌وله‌تی عێرقی و تورکی و حاکی رامیاری به‌ریتانیا

الاحصاءات الاخيرة التي اجرتها الحكومة العراقية في سنة 1924-1922	التخمينات التي اجريت م قبل الحکام السياسيين البريطانيين في 1921		التخمينات التي اجريت من قبل الحکام السياسيين البريطانيين 1919		احصاءات النفوس التركية المرفوعة في لوزان		الروزنامة الرسمية لولاية الموصل
	العدد	(%)	العدد	(%)	العدد	(%)	
494007		424720			262820		الاکراد
166941		185762			42210		العرب
28652		65895			146960		الترک
7,67	61336	8,2	62225		2.67	21000	المسيحيون
1,48	11897	2.22	16865		-	-	اليهود
2,28	26257	3,95	30000				اليزيديون
...		...			503000		مجموع العدد السكنه
...		...			170000		العشائر الرحل
799090		758468			1158000		المجموع

سه‌ر‌چاوه: لجنه‌ عصبه‌ الامم، تقریر حول الحدود العراقية - التركية، مصدر سابق، ص. 33.

ئه‌گه‌ر سه‌یری ئاماری نفوسی تورکی بکه‌ین ده‌بینین مه‌سیحی و جوله‌که (2,67%) ی سه‌رجه‌می ویلایه‌ته‌که‌ی پێکه‌یناوه، به‌لام قه‌بلانده‌ی فه‌رمانه‌روا سیاسیه‌کای به‌ریتانیا له سالانی 1921 دا رێژه‌که به‌م جۆره‌یه: مه‌سیحی (8,2%)، جوله‌که (2,22%)، ئیزیدی (3,95%)، سه‌رجه‌میشان ده‌کاته (14,37) سه‌رجه‌می دانیشتوانی ویلایه‌تی موسڵ، به‌لام به‌پێ سه‌رژمی‌ری حکومه‌تی عێرق که له نیوان سالانی 1922-1924 ئه‌نجامی داوه رێژه‌کان به‌م جۆره‌ن (7,67%) مه‌سیحی، جوله‌که (1,48%) و ئیزیدی (2,28%)، سه‌رجه‌میان ده‌کاته (11,43) دانیشتوانی ویلایه‌تی موسڵ.

به‌شیکه‌ی تافه‌ی یه‌زدانی ده‌می‌نێته‌وه، چونکه بیرو نه‌ندی‌شه عه‌له‌ویه‌کان له‌گه‌ل په‌یام و گیانی قورئاندا، وه‌ک هه‌ر ئاینیکی ناسامی سه‌ر به‌خۆ، رێکناکه‌وی، بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر عه‌له‌ویه‌کان، تکایه بپروانه: میهر دادنیزه‌دی، ئاینوتایفه‌ ئاینیه‌کانیله‌ کوردستاندا، سه‌ر‌چاوه‌ پێشوو، ل. 62-55.

باسی سییه: دابهش بووی جوگرافی ئاینزاگان له ههریم دا:

بهگشتی ئاینزاگانی ههریم له ههموو پاریزگاگان بوونیان ههیه، بهلام دابهش بوون و بلاو بوونهوهیان له ناوچهیهك تا ناوچهیهکی تر جیاوازه له خواروه له شوینی جوگرافییان ددهوین:

1- موسلمان: پهپهرو کهرانی ئاینی ئیسلام له ههموو پاریزگاگانی ههریمی کوردستان بلاون و بهشی سهردهکی له ئاینزاگانی ههریم پیکدههینن .

2- مهسیحی: مهسیحیهکان بهگشتی له سهرحهم پاریزگاگانی ههریم دا ههن، له رووی بلاووبونهوهوه به پلهی سییهم دین. بهلام زیاتر له پاریزگای ههولیر و قهزا کوردیهکانی پاریزگای نهینهوا بلاووبونهوهوه.

3- جولهکه: تا سالی 1948دا جولهکه له ههریمی کوردستان ههبوون، لام پاش ئهوه بهرواره و دروست کردنی دهولتهتی جوله، زۆرینهی جولهکهکانی ههریم کۆچیان کرد بۆ ئیسرائیل.

4- ئیزیدی: له ههموو قهزاگانی کوردیهکانی پاریزگای نهینهوا ههن له ناوچه کوردستانییهکانی دهرهوهی ئیدارهی ههریم دا، بهلام به چری له قهزای شهنگار بوونیان ههیه. له رووی ریزبهندی ریزهی ئاینزاگانی ههریم له پلهی دووهم دا.

5- زهردهشتی: زهردهشتیهکان وهك ئاینزاگانی تر ههچ یهکهیهکی کارگیپی نیه که تیایدا بلاو بوویتنهوه یان زۆرینه پیک بهینن، بهلام له ئیستاد خهنگانیکی زۆر کهم ههن که خویان به ئاینی زهردهشتیهوه گری داوه.

6- شهبهك: - له قهزای سنجاردا له دیهاتی(عهلی رهش، یهکیجه، خهزنه، تالار...) نیشتهجین^۸.

7- ئههلی حق: ئههلی حهقیش به گشتی له ناوچه کوردستانییهکانی دهرهوهی ههریم بلاووبونهوهوه، به تایبهتی له دهورو بهری شاری موسل، به تایبهت له گوندهکانی(زهنگل وهردهك، تل لبن، مجیدیه و کزکان، بساتیله)^۹.

دهسهلات داریتی عوسمانی ئهه ئاینزا جیاوازانیهی دابهش کرد به دهوری شاری موسلدا، بهم جۆره: شهبهك له پووباری خهوسهر بۆ پووباری خازر، گواسترانهوه له پووباری خازهر له رووی چیای مهقلوب بهرهو زیی گهوره و سارلییهکان له خۆرهلاتی شهبهك بۆ باشووری گواسترانهوه، بهمهبهستی دروست کردنی بهربهستیکی مرۆیی له بهردهم هیرسی دهولتهتی فارسی. بۆ زانینی دابهش بوونی ئاینزاگانی ههریم لهسهه ژمیری سالی 1957دا تکایه بپروانه خشتهی ژماره(2).

^۸ - محهمهد ئهههین زهکی، خولاصهیهکی تاریخی کوردو کوردستانله زۆر قه دیمه وه تائه مرۆ بهرگیدووه، به بیئناوی چاپخانه «سلیمانی» سالی 2000، ل. 27.

^۹ - متین، الشبک - الشاه بگ، مصدر سابق، ص. 8.

^{۱۰} - المصدر نفسه، ص. 5.

خشته ی ژماره (۲)

رێژه و ژماره ی ناینزاکانی هه ریمی کوردستان به پێی یه که کارگێرییهکانی سالی ۱۹۵۷

سهرجه م	ناديار		ئهوانی تر		ئيزیدی		مسیحی		موسلمان		لیوا یان فهزا	
	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)		
۱۰۰	۲۰۴۸۲۴	۰.۰۰	۲۳	۰.۰۰	۲۸	۰.۰۰	۲۳	۰.۰۷	۱۹۲۵	۹۹.۳	۳۰۲۸۲۵	سلیمانی ^{۱۱}
۱۰۰	۲۷۳۲۸۲	۰.۰۵	۱۳۷	۰.۰۰	۴۴	۰.۰۰	۲۰	۲.۶۳	۷۱۹۸	۹۷.۳۲	۲۶۵۹۸۴	ههولیر ^{۱۲}
۱۰۰	۲۸۸۸۳۹	۰.۰۲	۱۳۰	۰.۰۸	۳۰۴	۰.۰۰	۲۳	۳.۲۹	۱۳۱۵۰	۹۶.۵	۳۷۵۲۳۲	کهروک ^{۱۳}
۱۰۰	۳۶۹۵۱۵	۰.۰۴	۱۵۴	۰.۰۳	۱۲۴	۱۴	۵۱۴۵۱	۱۰.۵۸	۳۹۱۱۰	۷۵.۳۵	۳۷۸۶۷۶	فهزا کوردیهکانی ل. نهینهوا ^{۱۴}
۱۰۰	۱۳۸۲۹	۰.۰۶	۶۶	۰.۰۴	۵۶	۰.۰۰	۸	۰.۳۵	۴۶۳	۹۹.۵۵	۱۳۱۲۳۶	فهزا کوردیهکانی ل. دیاله ^{۱۵}
۱۰۰	۱۶۷۳۶	۰.۰۰	۱	۰.۰۷	۱۳	۰.۰۲	۴	۰.۰۵	۹	۹۹.۸۶	۱۶۷۰۹	فهزای بهدره له ل. کوت ^{۱۶}
۱۰۰	۱۴۸۵۱۵۳	۰.۰۴	۵۱۱	۰.۰۴	۵۶۹	۳.۴۷	۵۱۵۲۹	۴.۱۶	۶۱۸۵۵	۹۲.۲۹	۱۳۷۰۶۸۹	سهرجه م

ئه گهر برونینه خشته ی سهروهه بۆمان دهرده که ویت له سه ژمیری سالی ۱۹۵۷ دا ناینزاکانی هه ریم فرجهور بوون، بۆ نمونه موسلمان به پله ی یه که م(۹۲،۲۹٪)، مسیحی به پله ی دووهم(۴،۱۶٪) و ئیزیدی به پله ی سییه م(۲،۴۷٪) ی سه رجه می ناینزاکانی هه ریمیان پیکهیناوه ئه وه ی تریش که ده مینیتته وه که ده کاته (۰.۰۸٪) دابهش بوونی به سه ر ناینزا جورا و جورهکانی تری هه ریم دا.

به لآم له سه ر ئاستی لیواکان یان فهزا کوردیهکان فرجهوریه که زیاتره، ریزبه ندیبه که له هه ندیک شوین گۆرانی تیدا روویداوه، بۆ نمونه له فهزا کوردیهکانی لیوا موسل دا موسلمانهکان له پله ی یه که مدان به لآم رێژه که یان(۷۵،۳۵٪)، ئیزیدییهکانیش به پله ی دووهم(۱۴٪) و مسیحیهکانیش به پله ی سییه م (۱۰،۵۸٪) دین، به لآم له پارێزگاکانی تر به گشتی موسلمانهکان هه ر له پله ی یه که مدان و به گشتی له نیوان رێژه که یان له نیوان(۹۶،۵- ۹۹،۵) ناینزاکانه، پاشان مسیحی به پله ی دووهم و دواتر ئیزیدییهکان به پله ی سییه م دین.

به لآم له سه ر ژمیری سالی ۱۹۶۵ دا دابهش بوون و ژماره و رێژه ی ناینزاکانی هه ریم گۆرانیان به سه ردا دیت برونه خشته ی ژماره (۳)

خشته ی ژماره (۳)

ژماره و رێژه ی هه ندیک له ناینزاکانی هه ریمی کوردستان به پێی یه که ی کارگێری له سالی ۱۹۶۵ دا.

سهرجه م	ناديار		ئهوانی تر		ئيزیدی		مسیحی		موسلمان		پارێزگا یان فهزا	
	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)		
۱۰۰	۲۹۹۸۳۱	۰.۶	۲۴۲۹	۰.۰۴	۱۷۳	۰.۰۰۸	۳۳	۰.۵۸	۲۳۰۶	۹۸.۷۷۲	۳۹۴۸۹۰	سلیمانی
۱۰۰	۳۵۶۲۹۲	۰.۵۱	۱۸۱۹	۰.۰۴	۱۵۱	۰.۰۱	۴۱	۲.۴۴	۵۵۸۲	۹۷	۳۴۵۷۰۰	ههولیر
۱۰۰	۴۷۳۶۶۶	۰.۳۶	۱۲۳۳	۰.۰۴	۲۱۲	۰.۰۳	۱۵۹	۲.۹	۱۳۷۴۴	۹۶.۷۷	۴۵۸۲۸۸	کهروک
۱۰۰	۱۴۵۸۲۸	۰.۸	۱۳۰۰	۰.۰۳	۵۵	۲.۵۱	۳۶۷۱	۱۰.۲۴	۱۴۹۳۲	۸۶.۴۲	۱۳۵۹۸۰	دهوک
۱۰۰	۲۲۴۶۴۹	۰.۶۴	۱۴۲۷	۰.۰۳	۴۹	۳۶.۷۵	۶۰۱۰۴	۲.۹۸	۶۶۹۰	۶۹.۶۱	۱۵۶۳۶۹	فهزا کوردیهکانی پ. نهینهوا
۱۰۰	۱۴۱۹۱۸	۰.۵	۷۳	۰.۰۵	۷۱	۰.۰۰۲	۴	۰.۱۷	۲۴۷	۹۹.۷۲	۱۴۱۵۲۳	فهزا کوردیهکانی پ. دیاله

^{۱۱} - مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ۱۹۵۷ الوائى السليمانية و كركوك ، مطبعة العاني-بغداد، بدون سنة طبع، ص ۹
^{۱۲} -مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ۱۹۵۷ العراق- الجاليات العراقية، دار التضامن للتجارة والطباعة والنشر-بغداد، بدون سنة طبع، ص ۸۳.
^{۱۳} - مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ۱۹۵۷ الوائى السليمانية و كركوك، مصدر سابق، ص ۲۴.
^{۱۴} - بة پارێزگای دهۆکیشه وه، مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ۱۹۵۷ الوائى الموصل و اربيل، مطبعة العاني-بغداد، بدون سنة طبع، ص ۱۷.
^{۱۵} - مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ۱۹۵۷ الوائى ديالى و الكوت، مطبعة الازهر-بغداد، بدون سنة طبع، ص ۱۳.
^{۱۶} - المصدر نفسه، ص ۱۶۹.

سەرجهم		ناديار		ئهوانی تر		ئیزیادی		مسیحی		موسلمان		پاریژگا یان قهزا
(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	
۱۰۰	۱۵۱۴۶	-	-	-	-	-	-	۰,۰۲	۳	۹۹,۹۸	۱۵۱۴۳	قهزای بهدره له پ. واست
۱۰۰	۱۴۰۱۹۰۱	۰,۰۵۸	۸۱۸۱	۰,۰۰۵	۷۱۱	۴,۵۶	۶۴۰۱۲	۳,۳۱	۴۶۵۰۴	۹۱,۵	۱۲۸۲۴۹۳	سەرجهم

الجهاز المركزي ل احصاء، التعداد العام لسكان ۱۹۶۵، بدون اسم مطبوعة و سنة طبع، ص ۴۴۳-۴۶۲، ۴۷۱-۴۷۲،

ئهگەر برپوانینه خشتهی ژماره(۳)، دهبینین له سهژمیری سالی ۱۹۶۵ دا موسلمانان له پلهی یهکهه دان و ریژهکهیان(۹۱,۵%)، ئیزیادیگان له پلهی دووهم دان و ریژهکهیان(۴,۵۶%)، پاشتر مهسیحیهگان به پلهی سییهم دین و ریژهکهیان(۳,۳۱%)ی ههریم پیکدههینن، بهلام ئاینزاکانی تر تهنا ریژهکهیان(۰,۰۰۵%)ی ئاینزاکانی ههریم بووه.

بهلام لهسهه ناستی پاریژگا یان قهزا کوردیهگاندا تهنا له قهزا کوردیهگانی پاریژگای نهینهوا ریزبهندییهکه وهک ریزبهندی ههریم وایه و موسلمانان له پلهی یهکهمدان ریژهکهیان(۶۹,۶۱%)، ئیزیادی له پلهی دووهم دان و ریژهکهیان(۲۶,۷۵%)، مهسیحی له پلهی سییهم دان ریژهکهیان نیکهی(۳%)ی سەرجهم ئاینزاکانی ههریم پیکدههینن، بهلام ریزبهندییهکه له تهواوی پاریژگا و قهزا کوردیهگانی تر دهگوریت، له تهواویاندا موسلمان له پلهی یهکهمدایه و له نیوان(۹۹-۸۶%) و پاشتر مهسیحیهگان به پلهی دووهم دین و دواتر ئیزیادییهگان به پلهی سییهم دین.

خۆ ئهگەر سهیری سهژمیری سالی ۱۹۷۷ بکهین ئهوا ریژهگان گۆرانیان بهسهردا هاتوه، ریژهی موسلمان زیادی کردوه، له بهرامبهردا ریژهی ئاینزاکانی تر کهمی کردوه، برپوانه خشتهی ژماره(۴).

خشتهی ژماره(۴)

ریژه و ژمارهی ئاینزاکانی پاریژگا ههندیک له قهزا کوردیهگانی ههریم له سهژمیری سالی ۱۹۷۷ دا

سەرجهم		ناديار		هی تر		ئیزیادی		مسیحی		موسلمان		پاریژگا یان قهزا
(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	(%)	ژ	
۱۰۰	۲۵۰۲۸۳	۰,۱۳	۳۱۴	۰,۰۰۶	۴۳	۳,۸۷	۹۶۸۵	۶,۶۳	۱۶۵۷۹	۸۹,۳۷	۲۲۳۶۷۱	دهۆک
۱۰۰	۵۴۱۰۸۶	۰,۰۰۴	۲۳۴	۰,۰۰۶	۳۸	۰,۰۰۴	۲۱۴	۱,۹۸	۱۰۷۲۲	۹۷,۹۳	۵۲۹۸۷۸	ههولیر
۱۰۰	۴۹۲۶۱۵	۰,۰۱۵	۷۴۵	۰,۰۰۸	۳۸	۰,۰۱۲	۶۰۱	۲,۳۵	۱۱۵۶۱	۹۷,۳۱	۴۷۹۳۸۱	کهکوک
۱۰۰	۶۸۹۱۱۹	۰,۰۰۶	۳۹۸	۰,۰۰۶	۴۴	۰,۰۰۷	۴۸۲	۰,۰۱۸	۱۲۵۳	۹۹,۶۸	۶۹۴۲۸۶	سلیمانی ^{۱۱}
		-	-	-	-		۸۲۵۱۳		۳۳۲۱۲	*	-	ق. پ. نهینهوا ^{۱۲}
		-	-	-	-		-		-		-	ق. پ. دیاله
		-	-	-	-		-		-		-	ق. پ. بهدره
۱۰۰	۲۰۹۵۸۹۲	۰,۰۰۸	۱۶۹۱	۰,۰۰۰	۱۶۳	۴,۴۶	۹۳۴۹۵	۳,۰	۷۳۳۲۷	۹۱,۹۶	۱۹۲۷۲۱۶	سەرجهم

^{۱۱}-مديرية الامن العامة، التوزيع الديني لسكان العراقيين، مطبعة مديريةية الامن العامة، بدون سنة طبع، ص ۱۵.

^{۱۲} المصدر نفسه، ص ۲۹-۳۰.

*-ریژهگان لهسهه ناستی پاریژگاگانن، نهک لهسهه ناستی قهزاگان، بویه نهتوانراوه ژماره و ریژهی ئاینزاکان له سهژمیری سالی ۱۹۷۷ دا بجهینه روو.

ئه‌گەر سه‌یری خشته‌ی ژماره‌(٤) بکه‌ین ده‌بینین که رێژه‌ی موسلمان هه‌ر له پله‌ی یه‌که‌مدایه‌(٩١,٩٦٪)، ئیزیدی به پله‌ی دووهم دین و رێژه‌که‌یان(٤,٤٦٪) و مه‌سیحی به پله‌ی سه‌یهم دین و (٣,٥٪)ی سه‌رجه‌می ناینزاکانی هه‌ریم پیکده‌هین،

موسلمانه‌کان له پایزگا و قه‌زا کوردیه‌کان هه‌ر له پله‌ی یه‌که‌مدان و رێژه‌که‌یان له نیوان(٨٩-٩٩٪)، رێژه‌ی مه‌سیحیه‌کانی چوار پارێزگاکی(هه‌ولێر، سلێمانی، که‌رکوک، ده‌هۆک)(٤٠١١٥) واته‌(٥٤,٧٪)ی کۆی رێژه‌ی مه‌سیحی له هه‌ریم پیکده‌هین، به‌لام ته‌نها قه‌زا کوردیه‌کانی پارێزگای نه‌ینه‌وا(٤٥,٣٪) مه‌سیحی هه‌ریم له خۆ ده‌گریت. دابه‌ش بوون به‌سه‌ر قه‌زاکانی ته‌کلێف و حمدانیه و شه‌نگار، شیخان و ئاکری و تله‌عفه‌ر.^{١٨}

به‌لام ئیزیدییه‌کانی چوار پارێزگاکی هه‌ریم(١٠٩٨٢) واته‌(١١,٧٤٪)ی سه‌رجه‌م ناینزاکانی هه‌ریم پیکده‌هین، واته‌(٨٨,٢٦٪) ناینزای ئیزیدی ده‌که‌وێته قه‌زا کوردیه‌کانی پارێزگای نه‌ینه‌وا. ده‌که‌ونه قه‌زاکانی شه‌نگار، ته‌کلێف، شیخان .. بڕوانه نه‌خشه‌ی ژماره‌(١).

به‌لام به گشتی رێژه‌ی که‌مایه‌تیه ناینیه‌کان له عێرق دا رۆژ له دوا‌ی رۆژ رۆوی له که‌م کردن کردووه، ئه‌میش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ به‌عه‌ره‌ب کردو راکواستن و تیکدانی گونده‌کانیان و قه‌ده‌غه‌کردنی هاتوچۆ له ناوچه‌کانیان... بۆیه زۆر له‌م ناینزایانه‌ گۆچیان کرد و عێراقیان جیه‌یشت، ئه‌مه‌و جگه له‌وه‌ی هه‌ندیک له ناینه‌کان مژده‌ری نین و هۆکارن بۆ که‌م بونه‌وه‌ی په‌یره‌وه‌که‌رانیان، بڕوانه خشته‌ی ژماره (٥)

خشته‌ی ژماره‌(٥)

رێژه‌ی(٪) گه‌شه‌ی ناینزاکان له عێرق دا له نیوا سالانی ١٩٤٧-١٩٥٧ و ١٩٦٥-١٩٧٧ دا^{٢٠}

سال	موسلمان(٪)	مه‌سیحی(٪)	جوله‌که‌(٪)	صابئه‌(٪)	ئیزیدی(٪)	ناینی تر(٪)
١٩٥٧-١٩٤٧	٣,٤٨	٣,١٧	٢٨,١٧	٥,٦٤	٥,٥٨	٣,١٨
١٩٧٧-١٩٦٥	٣,٣٧	٠,٧٣	١٦,١٨	٠,٩٢	٣,٢٥	-

ئه‌گەر بڕوانینه خشته‌ی سه‌روه‌ ده‌بینین رێژه‌ی گه‌شه‌ی مه‌سیحیه‌کان له نیوان سالانی ١٩٤٧-١٩٥٧ دا (٣,١٧٪)، به‌لام له سه‌لانی ١٩٦٥-١٩٧٧ داده‌به‌زیت بۆ(٠,٧٣٪) واته به رێژه‌ی(٢,٤٤٪) گه‌شه‌ که‌می کردووه، جوله‌که‌کان- یش له هه‌مان ماوه‌دا رێژه‌ی گه‌شه له (٢٨,١٧٪) که‌م ده‌کات بۆ (١٦,١٨٪) و سابیه‌کانیش له(٥,٦٤٪) که‌م ده‌کات بۆ (٠,٩٢٪) و ئیزیدییه‌کانیش له(٥,٥٨٪) که‌م ده‌کهن بۆ(٣,٢٥٪) واته به‌گشتی سه‌رجه‌م ناینزاکان له عێراق دا له ماوه‌ی دوو سه‌رژمیری (١٩٤٧-١٩٧٧) دا به رێژه‌یه‌که‌ی پێشبینی نه‌کراو که‌میان کردووه.

به‌شی دووهم: هۆکاره‌کانی پشت دابه‌ش بوونی جوگرافی ناینزاکانی هه‌ریم:

چه‌ندین فاکته‌ری میژوویی و جوگرافی له کاته جیاوازه‌کاندا رۆلێان هه‌بوو له دابه‌ش بوون و بلاو بوونه‌وه‌ی ناینزا جیاوازه‌کانی کوردستان، بۆیه هه‌ریم بۆته گه‌لێرییه‌ک(GALLERY) له له‌خۆ گرتن و نمایش کردنی ناینزا و مه‌زه‌به‌ جیاوازه‌کان، له‌وانه‌ش:

^{١٨} - المصدر نفسه، ص ٢٨-٣١.
^{١٩} - المصدر نفسه، ص ٣١-٣٤.
^{٢٠} - المصدر نفسه، ص ٣٦.

باسی یه کهم : فاکتھری جوگرافیای سروشتی، کۆمه لایه تی:

جوگرافیا رۆلی گه وری هه بوه له دابهش بوونی ئاینزا جیاوازهکان، له بهر ئه وهی هه ریم پردیکی ووشکانی بووه له نیوان کیشوهرکانی ئه وروپا و ئه فهریقا و ئاسیا، ئه مهش بۆته پردیک بۆ تیپه رین و جیگیر بوونی نه ته وه و گروپی جۆراوجۆر هه ندیکیشی جیگیر بوون^{۲۱}، ئه مه جگه له وهی تۆبۆگرافیای هه ریمیش رۆلیان هه بوه له پاراستنی که مینه ئایینه کان و مانه وه بیان^{۲۲}، بۆنمونه له کاتی هیرشی مه غۆله کان بۆ عیراق ژیانی مه سیحیه کان له ناوه راست و باشور که وته مه رسییه وه بۆیه هانایان بۆ هه ریمی کوردستان هینا و له ناو چیاکاندا خۆیان پاراست^{۲۳}. جگه له وه گه لی کوردیش به گشتی گه لیکی ژیان دۆست و میوان دۆسته، ده مارگیری ئاینی بوونی نیه، بۆیه رۆژه لاتناسی ئینگلیزی (کلنک) نوسیویه تی (کورده کان دالده ی زۆر دهر به دره و ناواری ئه رمه نیان داوه رزگاری کردون باسی ئه وه شیان کردوه که ئه رمه ن و کورد به یه که وه ژیاون^{۲۴}.

باسی دووه م: فاکتھری میژووی:

فاکتھری میژوو یه کیکێ تره له و فاکتھره انه ی که رۆلی هه بوه له مانه وهی ئاینزا جیاوازهکان له هه ریمی کوردستان دا، بۆ نمونه:-

ئاینی زه رده شتی به کۆنترین ئاینی دانیشتوانی کورد داده نریت و برپا وایه زه رده شت له سا لی ۶۰۰ یان ۶۶۰ پ.ز له ناوچه یه کی کوردی له دایک بوه و دواتر ئاینه که بۆته ئاینی ره سمی ده وله ی فارس^{۲۵}، چه ند بۆچونیک هه یه سه رباره ت به میژووی دهر که وتنی ئاینی جوله که له هه ریمی کوردستانی ئیستا، یه کیک له بۆچونانه پیی وایه شای بابل (نه بوخزنه سر) له سا لی ۵۸۷ پ.ز. هیرشی کرد بۆ سه ر هه ردوو مه مله که تی جو هکان - ئیسرا ئیل، یه هوداو بوه هۆی به دیل گرته ی به شیکی زۆری دانیشتوانه کانیان و هینانیان به کۆیله یه تی بۆ بابل^{۲۶}. دووه مین شه پۆلی جوله که کان له ئه نجامی بلا بوونه وه و دهر به ده رییانه وه بوو ئه ویش له ئه نجامی له شکرکیشی "تیتو" ی رۆمانی بوو که له سا لی ۷۰ یان زاینی دا فه له ستینی دا گیر کرد^{۲۷}.

چوونیک که زیاتر پش ئه ستوره به به لگه ی میژووی سه ره تای هاتنی مه سیحی بۆ کوردستان، بۆ سه ره تای په دابوونی ئاینی مه سیحی ده گه رپنیته وه، ئه ویش (جاتلیقی) ی شاری (مه دائن) ه، که ناوی (هیماسی یه که م) ه و له سا لی (۸۲۲) زاینی دا کۆچی دوایی کردوه و ده لیت: "ئاینی مه سیحی له ناوئیمه دا له دوای به رزبونه وهی چه زره تی مه سیح بۆ ئاسمان به ۲۰ سال بلا وکرایه وه، به تایبه تی له رپگه ی مارماری مارادی، که یه کیک بوون له (۷۲) قوتابیه کانی مه سیح، که روویان کردۆته شه ره کانی نوسه یبین، چه زیره، موسل، کوردستان له سه ده ی یه که می زاینیدا^{۲۸}، مه سیحیه ت هه ر له سه ره تاوه له ناو کورداندا بلا بووه و ولاته که یان بوو به چه شارگه یه کی

^{۲۱} - خه لیل ئیسماعیل محمه، ناشوریه کان له عیراق دا (لیکۆلینه وه یه که دهر بهاری گه شه کردن و دابهش بونی جوگرافیایان، گۆفاری سیاسه تی ده ولی، ژ. ۱۳ نیسانی ۱۹۹۵، ل. ۵۷.

^{۲۲} - خلیل اسماعیل محمد، دهوک- نیوی (دراسات في الخصائص الديموغرافية للسكان) مرکز كردستان للدراسات الاستراتيجية- السليمانية، ۲۰۰۵، ص. ۱۱۷.

^{۲۳} - شاکر خصباک، الاکراد، (دراسة جغرافية- اثنوغرافية)، الطبعة الاولى، دارالعربية للموسوعات، الطبعة الاولى، ۲۰۰۵، ص. ۴۸۸.

^{۲۴} - خلیل ئیسماعیل محمد، ناشوریه کان له عیراق دا، سه رچاوه ی پیشو، ل. ۵۹.

^{۲۵} - عبدالله غفور، جوگرافیای کوردستان، چاپی دووه م، چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده- هه ولیئیر، ل. ۱۹۰.

^{۲۶} - پ. شاد میران، ره وشێ ئاینی و نه ته وه یی له کوردستاندا، سه رچاوه ی پیشو، ل. ۲۶. ب- عبدالرزاق الحسنی، العراق قديماً وحديثاً، مصدر سابق، ص. ۴۲.

^{۲۷} - پ. شاد میران، ره وشێ ئاینی و نه ته وه یی له کوردستاندا، سه رچاوه ی پیشو، ل. ۲۶.

^{۲۸} - کرێکار عبدالله، کوردو ناشوری، سه رچاوه ی پیشو، وه رگیراوه له: رفائیل بابواسحاق، تاریخ نصاري العراق، بغداد، سنة ۱۹۴۸، ص. ۲.

پەيرە ۋە گەرانى ئەم ئايىنە بەشىكىشىيان تەنانەت ئىمپرۇگەش ھەر لە سەر ئەو ئاينە ماونەتەۋە^{۲۹}. ھەر ۋەھا لە ئىنسكلۇپىدىيى ئىسلامىدا ھاتوۋە كە "مارمارى" لە سەدەى سېيەم لەناو خەلگى شارى(شەھەر كەرد) كە بت پەرىست و دارپەرىست بوون پىروپاگەندەى بۇ مەسىھىيەت كىردوۋە ئەم شارەش دەكەۋىتە نىوان ھەولپىرو تاۋوق^{۳۰} ھەندىكى تر پىيان واپە كە مەسىھىيەكان ھاتنە عىراق لە سەدەى يەكەمى زايىنى لە باكوۋورخۇرئاۋا لە سەردەمى فەرمان پەرواىى فارس لەسەرانسەرى ۋىلاتەكەدا بلاۋ بووۋە ھەتا دەرگەۋىتنى ئاينى ئىسلامى^{۳۱} بۇ واتە لە سەردەمە جىاۋازەكاندا ئاينزا جىاۋازەكان لە ھەرىم دا ژيان و ئاينەكە بووۋە بە ئاينى فەرمى ناۋچەكە يان بەلايەنى كەم بوە بە ئاينى زۇرىنىيە ناۋچەكە.

باسى سېيەم: فاكتەرى ئاينى:

ئاين-يش ۋەك فاكتەرىكى گىرنگى تر رۇلى ھەيە لە مانەۋەى مانەۋە فرەچەشە بوونى ئاينزاكانى ھەرىم، بۇ نەمۇنە بوونى گۇرپى شىخ عادى لە مەزارگەى لاش بە يەككىك لە ھەرە ھۇكارە بەھىزەكان دادەنرىت لە بونى ژمارەيەى زۇر لە ئىزىدىيەكان لە قەزاكانى شىخان و شەنگار و دەروربەرى.

باسى چوارەم: فاكتەرى راميارى و كۆچ:

بەرىتانيا تۋانى ئاشورىيەكان لە ھىزى ئەلىفى دا رېكىبخت و لەدژى شۇرش و راپەرىنە كوردىيەكان بەكارىيان بەئىت، لەبەرامبەر دروست كىردنى دەۋلەت ىن نەمىچە سەربەخۇبى بۇيان، سەرنەنجام لە لاين بەرىتانيا پىشتيان تىكرا و حكومەتى عىراقى قەتل و عامى كىردن. بەرىتانيا بەۋىستى حكومەتى عىراق بەشىۋەى گروپ و گروپى لىكداپراۋ لە عىراق نىشتەجىي كىردن^{۳۲} جگەلەۋەى لە سالانى(۱۹۱۲ و ۱۹۳۵-۱۹۳۱) ھىرشى سەربازى كراپە سەر ئىزدىيەكان و پاشتر پىرۇسەكانى تەعرىب ناۋچەكانىانى گرتەۋە بە تايبەت ھەردوۋ قەزاش شەنگال و شىخان^{۳۳}، ئەمەش بوە ھۇى گۇرپانكارى لە رېژە و دابەش بوون و ژمارەيان.

بەشى سېيەم: رۇلى ئاين لە پىكەۋە ژيانى ئاشتى لە دەۋلەت دا:

لە دوو سەدەى كۆتايى ھەزارەى رابووردوۋ دەۋلەتى نەتەۋايەتى سەرى ھەلدا، بەلام ھەندىك دەۋلەتەش لە سەدەى رابوورد لەسەر بنەماى ئاين دامەزران ۋەك دەۋلەت پاكستان و دەۋلەتى جولەكە، ھەرچۇنىك بىت ئاين پەيوەندىيەكى زۇر تۋندى ھەيە لەسەر باوردۇخى راميارى و ھىزى دەۋلەت، چ بە لاينە ئەرىنىيەكەى بىت يان بەلايەنە نەرىنىيەكەى بىت. بۇيە ئەم بەشەمان دابەشى چەند باسكىك كىردە كە ئەۋانىش برىتىن لە:

^{۲۹} - پەشاد مىران، پەۋشى ئاينى ۋەتەۋەيىي لە كوردستاندا، سەرجاۋەى پىشۋو، ل ۱۳۴-۲۳۵.

^{۳۰} - ھەمان سەرجاۋەى پىشۋو، ل ۲۹۹. ۋەرگىراۋە لە:

The encyclopedia of islam vol:II.london .1927.volIv.london .1934.vol.I.london1960.p1151.

^{۳۱} - خىلىل اسماعىل، اقليم كردستان العراق دراسات في التكوين القومي للسكان، مطبعة اوفسيت كريستال، اربيل، سنة ۱۹۹۸، ص ۹۱.

^{۳۲} - خىلىل ئىسماعىل محمد، ئاشورىيەكان لە عىراق دا، سەرجاۋەى پىشۋو، ل ۶۵-۵۸.

^{۳۳} - خەلىل ئىسماعىل، دابەش بوونى جوگرافىيى ئىزدىيەكان لە عىراق دا، گۇفارى سىياسەتى دەۋلى: (۱۰)، تەمۋىزى ۱۹۹۴، ل ۲۷-۳۰.

باسی یه کهم: ناین و جوگرافیای رامیاری:

به گشتی دهولته تانی جبهان دابهش دهبن بؤ دوو جوړ: جوړی یه که میان نهوانه که گونجاون و یه کیتی ناینیان له نیوان دایه، نهوانه که (۷۵٪) دانیشتوانیان یه که ناینیان هیه، به لام کومه لهی دووهم نهو دهولته تانه که چهند ناینیکیان تیدا بلاوه و یه که باوه زورینه نیه وهک ولایه ته یه که گرتوه کانی نه مهربیکا (۶۵٪) پرتوستانه و له که نه داش پرتوستانه کان (۶۰٪) د سهرجه می ناینزاکانی نهو ولاته پیکده هیئن، بویه نه گهر مهسه لهی تایفی و مهزه بی بوروژنیریت دهبیته مامه ی هه ره شه له یه کیتی نه ته وه بیان.^{۳۴}

ناین فاکته ریکی زور گرنگه له پیکه وه ژیانی ناشتی و سه قامگیری رامیاری و کومه لایه تی و نابوری و ته نانه ت هیزی دهولته تیش، نه گهر له ولاتیکی فره رهنگی ناینیدا دیموکراسی به مانای ته اوو به رجه سته نه بوویت و تاکه کانی هه ست به نازادی ته اوو نه که له پیاده کردن و نه نجام دانی سروته ناینیه کان، نه او نهو وولاته توشی جهنگی تایفی دهبیت وهک نه وهی له بوزما و عیراق... ده بی نیریت و کاریگری راسته وخوی دهبیت له شله ژانی دؤخی رامیاری دهوله و تیکدانی ژیرخانی نابوری و داته پاندنی نابوری وولات تا راده ی نیفلیج بوونی نابوری، له ده ست دانی ژماره یه یکه زور له هیزی مرویی له وولاتدا ده شیت نه م هیزه له پاراستنی سنوری وولات و به ره م هینان و داهینانی زانستی سودی لی بی نرایه، نه مهش دهبیته هو ی لاواز بوونی دهولته ت چ له سر ناستی ناوخو بی ت یان له سر ناستی هه ری می و دهره کی. زوریک لهو جهنگانه ی که له رابوردوودا پروویان داوه به هو ی نا کوکی ناینیه وه بووه، به لام له نیستادا به هو ی بلاوو بوونه وهی رۇشنبری و به یه که وه ژیانی ناشتیانه وایکردوه فاکته ری ناینی نهو گرنگیه ی جارانی نه می نی ت.^{۳۵}

کهواته نالوژی ناینی و مهزه بی و دهمارگیری ناینی و هه ولدان بؤ رزگار بوون له ده ست که می نه ناینیه کان، زیانکی زور به دهولته ده گه یه نی ت و دهبیته هه لوه شانی یه کیتی نی شتمانی و نه ته وهی.^{۳۶}

به پیچه وانه شه وه، فره رهنگی ناینی و نازادی رها بؤ ته اووی ناینزاکان دهبیته نیشانه ی هیز بؤ وولاته که و سر نه نجام ده توانیریت له پرؤسه ی پی شخستن و په ره سه ندنی دهولته له بواره کانی رامیاری و نابوری و زانستی و کومه لایه تی و سه ربازی... هاریکاربن.

باسی دووهم: ناینزاکانی هه ری م و رولیان کی شه کانی ناوچه که:

باش دهرکه وتنی دهولته تی نیسلامی له عیراق و شام له عیراق دا و زور به توندی که وتنه چه وساندنه وهی ناینزاکانی تری مه سیحی و شه به که و نه هلی حه ق ... توشی کوشتن و داگیرکردنی مال و مولک و دهر به رده ر بوون و ناواره بوون هاتن له سر ده ستی نه م گروپه چه کداره توندروه، بویه به ناچار ی نه م که مایه تییه ناینانه په نایان بؤ هه ری می کوردستان هینا و حکومه تی هه ری م و گه لی کوردستان باوه شی میهره بانیان بؤ کردنه وه و دالده یان دان، خواردن و خواردنه وهی رؤژانه ی خو یان له گه ل به ش کردن.

^{۳۴} - محمد عبدالغنی، جوگرافیا و په یوه ندییه سیاسییه نیوده ولته تیه کان، و. جهزا توفیق تالیب و نه حمده علی نه حمده ن چاپخانه ی حمده ی، سلیمان، ۲۰۰۵، ل. ۱۰۲-۱۰۱.

^{۳۵} - نافع القصاب و آخرون، الجغرافیا السیاسیه، دارالکتب للطباعة والنشر، بدون سنة طبع، ص ۷۹.

^{۳۶} - بوزانیار زیاتر له سر دهمارگیری ناینی و لیکه وته نه رنیه کانی له دهولته تدا تکایه پروانه: ۱- نافع القصاب و آخرون، الجغرافیا السیاسیه، مصدر سابق، ص ۸۱. ب- صلاح الدین الشامي. دراسات في الجغرافیا السیاسیه، الطبعة الثانية، منشأ المعارف- الاسكندرية، ۱۹۹۹، ص ۱۱۲-۱۱۳. ج- عبدالله عهته وی، دهولته و کیشه نیوده ولته تیه کان (لیکولینه وه یه که له جوگرافیای سیاسی)، و. جهزا توفیق تالیب و نه حمده علی نه حمده، چاپی دووهم، چاپ و په خشی رینما- سلیمان، ۲۰۰۷، ل. ۲۰۶.

پاش که‌متر له دوو مانگ له ده‌ستبه‌سه‌رداگرتنی شاری موس‌ل ، ئیدی چه‌کدارانی خه‌لافه‌ی ئیسلامی شالای در‌ن‌دانه‌یان برده‌ سه‌ر شه‌نگار و فه‌زاو ناحیه‌کانی ده‌وره‌یه‌ری شاری موس‌ل و له ماوه‌یه‌کی کورتدا توانیان زۆر شوین له‌م ناوچه‌یه‌کانه‌ داگیر بکه‌ن ، ئیدی که‌وته‌نه‌ جی به‌جی کردنی به‌رنامه‌ ره‌شه‌کانی خۆیان که‌ بریتی بوون له‌ قه‌تل و عامی نیرینه‌ی ئیزیدیه‌کان و ده‌ستگیرکردنی ژن و کچ و مندال و میننه‌کان، ئه‌نجام دانی کرین و فرۆشتن پینانه‌وه‌ به‌نرخیه‌کی زۆر که‌متر له‌ نرخه‌ی په‌له‌وه‌ریکی مالی* ، ئه‌نجام دانی تاوانی سیکی به‌که‌ومه‌ل بۆ سه‌ر کچ و ژنه‌ لاهه‌کان ، کردنیان به‌ کالاً و پیشکه‌ش کردنیان به‌ ئه‌میر و جه‌نگاوه‌ره‌کانیان. نه‌ک هه‌ر به‌ ئاین و

ئاینزا جیاوازه‌کانی تره‌وه‌ نه‌وه‌ستان، به‌لکو زۆر به‌ توندی که‌وته‌نه‌ مملانیی مه‌زه‌به‌ی شیعه* ی هاو ئاینیان و زۆر به‌توندی توشی کوشتن و له‌ناوبردن و راوه‌دوونان و چه‌وساندنه‌وه‌ هاتن له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌م گروهه‌، ئه‌م گروهه‌ سونیه‌ توندپه‌وه‌ دژیکومه‌تی هه‌ریمیش که‌وته‌ جه‌نگه‌وه‌ به‌ درێژایی ۱۰۵۰کم په‌لاماری هیزیکی موس‌لمانی سونه‌ مه‌زه‌به‌ی دا که‌ ئه‌ویش هیزی پیشمه‌رگه‌** بوو، واته‌ ئاینیان کرد به‌ به‌رگیک بۆ خزمه‌ت کردنی به‌رژه‌وه‌ندییه‌ رامیار و سه‌ربازی و ئابورییه‌کانی خۆیان و فراوانکردنی قه‌له‌مه‌روه‌ی ده‌وله‌ته‌ دینه‌که‌یان.

باسی سییه‌م: ئاینده‌ی ئاینزاکی هه‌ریم

پاش که‌وته‌نی شاری موس‌ل له‌سه‌ر ده‌ستی ده‌وله‌تی ئیسلامی له‌ عیراق و شام دا، درزیکی گه‌وره‌ که‌وته‌ نیو ئاینزاکانی عیراق به‌ گشتی و ناوچه‌ کوردستانیه‌کانی ده‌روه‌ی ئیداره‌ی هه‌ریم به‌ تایبه‌تی، له‌م باسه‌دا هه‌لوپه‌سته‌ ده‌که‌ین له‌سه‌ر ئه‌و هۆکارانه‌ی که‌ بوونه‌ هۆی قه‌لبوونه‌وه‌ی جه‌نگی تایفی له‌ عیراق و ئاینده‌ی پیکه‌وه‌ ژیان له‌ عیراق به‌ گشتی و ناوچه‌ کوردستانیه‌کانی ده‌روه‌ی ئیداره‌ی هه‌ریم به‌ تایبه‌تی.

مملانیی له‌ نیوان ئاینزای ئیسلام (مه‌زه‌به‌ی شیعه و مه‌زه‌به‌ی سونه):

پاش دورخستنه‌وه‌ی سونه‌ له‌ ده‌سه‌لات له‌ سالی ۲۰۰۳ به‌ دواوه‌ و که‌له‌که‌ بوونی تاوانه‌کانی حکومه‌تی شیعی عیراق به‌رامبه‌ر به‌ پیکه‌اته‌ نه‌ته‌وه‌یی و مه‌زه‌به‌یه‌کانی تر عیراق به‌ تایبه‌ت له‌ ماوه‌ی ده‌سه‌لاتداری نوری مالکی دا، بوه‌ هۆی دروست بوونی درزی گه‌وره‌ له‌ نیوان نه‌ته‌وه‌ و ئاین و ئاینزا جیاوازه‌کانی عیراق، به‌ ته‌فاندنه‌وه‌ی مه‌زارگه‌ی ئیمام عه‌سکه‌ر له‌سامه‌را له‌ ۱۲۰۰۶دا پریشکی جه‌نگی ئاینی و مه‌زه‌به‌ی و تایفی عیراقی گرته‌وه‌، لیره‌ به‌ دواوه‌ هه‌ردوو مه‌زه‌به‌ی شیعه و سونه‌ قه‌تماغه‌ی برین و ناکوکیه‌کی میژینه‌ی له‌وه‌و پیشیان هه‌لدایه‌وه‌ و "گیمیکیتری جه‌نگ له‌ناوه‌راستی عیراق چه‌خماخه‌یکرد، به‌لام به‌ناووناونیشان وئامانج

* - بروانه‌ پاشکو ژماره (۱).

*- کیشه‌ی نیوان مه‌زه‌به‌یه‌کانی شیعه و سونه‌ میژوویه‌کی زۆر دور و درزی هه‌یه‌ و ده‌گه‌رپه‌ته‌وه‌ بۆ پاش خه‌لیفه‌ عوسمانی کوری عه‌فان (ر.خ) دروست کردنی بناغه‌ی شیعه‌ گه‌ریان دامه‌زراند، هه‌ر چوار فه‌قیه‌ی ئه‌بو حه‌نیفه‌ و مالک و شافعی و احمد دزی ته‌شه‌ییوع وه‌ستاونه‌ته‌وه‌، کیشه‌ی رافه‌کردن و دروستی جی به‌جیکردنی ئیسلام و خه‌لافه‌تی سنّ خوله‌فاکه‌ی راشدین و دایکی ئیمانداران به‌تایبه‌ت عانیشه‌ (ر.خ) و ته‌حریری فورئان و جه‌لال و حه‌رام و واجب و مه‌منوع ... له‌ کیشه‌ گه‌وره‌کانی نیوان شیعه و سونه‌یه‌. بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر کیشه‌یه‌کانی نیوان شیعه و سونه‌ تکایه‌ بروانه‌: اسامه‌ شحاده‌، المشکله‌ الشیعیة، الطبعه‌ الثانيه‌، بدون اسم مطبعه‌، ۲۰۰۸، ص ۲۴-۲۵. ب- محمد سلیم العوا، العلاقه‌ بین السنه‌ و الشیعه‌، الطبعه‌ الاولی- سفیر الدولیه‌ للنشر، ۲۰۰۶، ص ۱۷-۲۳. ته‌نانه‌ت کیشه‌ی نیوان ئاینی ئیسلام و ئاینی مه‌سیحی و جوله‌که‌ کیشه‌یه‌کی زۆر قه‌له‌، خودای گه‌وره‌ له‌ نزیکه‌ی ۵۰ ئایه‌تدا به‌نی ئیسرائیلی به‌ کافر و بی باوه‌ر ناساندوه‌، هه‌روه‌ها له‌ حه‌دیه‌ی پیغه‌مه‌به‌ریشدا به‌ ره‌گه‌زی شه‌ر و تاوانکار و گومراو کافر ناسینراون، بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌ر کیشه‌ قه‌له‌کانی نیوان ئاینی جوله‌که‌و ئاینی ئیسلام، تکایه‌ بروانه‌: صفوت الشواد، اليهود نشأة و تاریخا، مصدر سابق، ص ۴.

** - له‌ دیدی ئه‌م گروهه‌وه‌ حکومه‌تی هه‌ریمی حکومه‌تیکی ناشه‌ریه‌ و پیشمه‌رگه‌ مورته‌ده‌ و ده‌بیت جاریکی تر گه‌لی کورد تۆبه‌یان پیبکریت و بکرین به‌ه‌ موس‌لمانه‌ی که‌ ئه‌وان بانگه‌شه‌ی بۆده‌که‌ن.

وکاره کتیره کانی جهنگه که کههه ندیگ گۆزبانکاری به سه رداها توه به بهر اورد به جهنگه کانی پيشوو، نامانج و ناونیشانی جهنگه که له روله تدا جهنگاننده له دژیتیرۆر، کاره کتیره کانی شی گروپی دهوله تی ئیسلامیه له عیراق و شام و هاویره کانیانان هاریکاره کانیان له بهرام بهر حکومتی عیراقی.

به لām له راستیدا به خویندنه وهیه کی سه ریپی بۆمانده رده که ویت چهند تهکتیک و نامانجیکیتی رامیاری و ئیداری و جوگرافی و مهزه بی و سه ربازی و هه لباردن و هه ریمی و نیوده و له تیر له پشت ئەم جهنگه وه خویمان مه لās داوه.

جهنگی مهزه بی شیعه و سونه میژوو یه کی دهیان سه دهی هه یه، به لām رپوو خاندن پزیمی به عسو گرتنه دهستی کورسی دهسه لات له لایه ن شیعه کانی عیراق، مملانی و میکانیزمی مملانی کانی برده ناستیکی بالآتر. به جۆریک مملانی نیوان ئەم دوو مهزه به قوالبه وه نهک به ته قاننده وهی مزگه وت و حسییه و زیاره تکارانی مهزاره کانی عیراق و ته سفیه کردنی کهسانی ناینی یه کدی نه وه ستا، به لگوملانی که گه شته ته قاننده وهی بۆنه ناینی و کۆمه لایه تیه کانی یه کدیوته نانه ت کوشتن و ملپه راندنی هاو لاتیانی عیراقی له سه ر ناو و شوناسیان.

توندبوونه وه یه مملانی نیوان ئەم دوو مهزه به لای رامیاریه کان و ئیداریه کان، دۆخیکی خوینا ویتی به خوینه وه بی، ته نانه ت سه ر کرده رامیاریو ئیداریه کان یه کدی تاوانبار ده کرا به کار ئاسانیکردن بۆ تیرۆستان و دالده دانی تیرۆستان، تاوانبار کردنی سه ر کرده سونیه کان به تاوانی تیرۆر پالپشتی یاسایی و ده ستوری و قه زایی بۆ سه ر کرده شیعه کان فه راهه مکرد له درێژ دهان به ریشه کیشی نه یاره کانیان^{۲۷}،

دورخستنه وهی سه ر کرده تی سونی له پرۆسه ی رامیاری و ئیداری و سه ربازی عیراق و فه رامۆش کردنی ناوچه کانیان له رووی خزمه ت گوزاری و نه بوونی هه لی کار و تۆله کردنه وهی تاوانی ۸۰ سالی پيشووی پزیمی به عس (زۆرینه سونه) له لایه ن شیعه کان، ده ستگیر کردن و زیندانی کردنی بی دادگایی کردن... ناگریک بوو، بورکانی سونه کانی به ره و ته قینه وه ده برد.*

بۆیه پاش کۆنترۆل کردنی شاری موسل له ۱۰ حوزه یه رانی ۲۰۱۴ و کۆنترۆل کردنی زۆرینه ی ناوچه سونه نشینه کان، داعش به هاریکاری هۆزه عه ره به سونیه کان هه ستان به کۆمه ل کۆز کردن و ملپه راندنی به کۆمه ل پیه ره وانی مهزه بی شیعه** (به بی جیاوازی کردن له نیوان هاو لاتی ساده یان ئەندام و کارمەند له دەرگا فه رمی جۆربه جۆره کانی حکومتی عیراقدا) به بهرچاوی هاو لاتیان و به بی دادگایی کردن، ئەنجام دانی ته قینه وه له ناوچه شیعه کان و سه ر دانی که رانی مهزاره کانی نیویه کان، هه لآ کردنی هه موو شتیکی شیعه بۆ

^{۲۷} زانکۆی راپه رین ئەم نوسینه و کۆمه لیک سه رج و پيشنیاری ته نه ناونیشانی جیاوازه وه ناراسته ی و مزاره تی خویندنی بالآگرد، تا له وێوه ناراسته ی لایه نی به رپرس و سه ر کرده تی هه رییم بگریت و کاری له سه ربگریت و بتوانریت خزمه ت به دۆخی کورد و کوردستانیانی پیگیری تیب هژماره (۲۴۸) له ریکه وتی ۱۶ حوزه یه رانی ۲۰۱۴ دا، ئەحمه د ره فیک مریم، تا تیرمی دووه می جهنگی چال دیرا هه ونه کائمان له ناو نه بات، راپور تی بلاونه کراوه، ۹ کانوونی دووه می ۲۰۱۴. ل.

* له ئەنجامی ده ستدریزی کردنی هیزه ئەمنیه کانی عیراق بۆ سه ر خویشاندهره سونیه کان له ۲۰ دیسه مه به ر ۲۰۱۳، بوه هۆی نوێ کردنه وهی شه ری چه کداری له پارێزگای ئەنبار له نیوان دانیشتوانی ناوچه که و هیزه ئەمنیه کان و هیزه چه کداریه کانی تر، له ئەنجامی هیرشی هه ره مه کی هیزه حکومیه کان بوه هۆی ده ربه ده روونی نزیکه ی نیو ملیۆن هاو لاتی له نیوان کانونی یه که م- ئەیلوولی ۲۰۱۴، جگه له گیان له ده ستدانی ژماره یه کی نه زانراو له هاو لاتی مه ده نی، هیومان رایتسووج، العیراق، http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/iraq_ar_3.pdf (۲۵ یانیر ۲۰۱۵). ص.

** - ده وله تی ئیسلامی هه ستا به کوشتی به کۆمه ل و توندوتیژی سیکسی و رفاندنی هاو لاتیان و ئەشکه نجه دانیانی شیعه کان و که مایه تیه ناینی و نه ته وایه تیه کانی تر. منظمه العفو الدولیه، تصاعد العنف الطائفي الممیت بعد مرور عام علي الهجوم الشرس لتنظيم "الدولة الاسلامیه" علی العیراق. (<https://www.amnesty.org/ar/articles/news/2015/06/a-deadly-spiral-of-sectarian-violence-a-year-on->) (10/06/2015). بدون رقم ص.

فرۆشتنیان* پیوهگرا، ئافهته جوانهکان دهکران به دیاری و پیشکەشی ئەمیر و بهناو موحاهیدهکان دهکران، دهستدریژی سیکسی به کۆمه‌لیان دهکردنه سەر، کهنیهه*** و په‌رسنگای ئابنی ئیزدیان و گۆزی پیغه‌مبه‌ران خاپورکران.

مەلانی نیوان حکومەتی هەرێم - عێراقی فیدرال:

ئەگەرچی له سالی ۲۰۰۳ هوه سەرکردایه‌تی کورد ئەندازیارناسا کهوتنه دروستکردنه‌وه‌ی په‌یکه‌ری ده‌ولته‌ی عێراقی نوێ و پیشمه‌رگه‌ کرا به‌هه‌وینی سهربازانی سوپای عێراق، به‌لام حکومه‌تی شیعه‌ی عێراق نه‌ک پابه‌ندنه‌بوو به‌ ده‌ستور و دابینه‌کردنی مافه‌ ئیداری و سیاسی و جوگرافی و یاسایی و ده‌ستوری و ئابوری... هکانی گه‌لی کورد****، بۆنومه‌(۸۶)***** مانگ به‌سه‌ر واده‌ی جیبه‌جی قوناعی یه‌که‌می ماده‌ی ۱۴۰ تپه‌پروه‌ که‌ده‌بوو له ۳۱ ئازاری ۲۰۰۷ جیبه‌جیکرابایه‌، جگه‌ له‌پینه‌دانی مووچه‌ و که‌ل و په‌لی سهربازی به‌پیشمه‌رگه‌ی هەرێم و که‌مکردنه‌وه‌ی رێژه‌ی کورد له‌سوپای عێراق بۆکه‌مه‌تر (۲٪) و سزادان و دورخستنه‌وه‌ی سهربازانی کوردی سوپای عێراق له‌ناوچه‌ دابراوه‌کان و جولا‌ندنی سوپای عێراق دژبه‌کورد، پاشتر دروستکردنی ئۆپراسیۆنی دیجله‌ و دواتر ئۆپراسیۆنی درعی جه‌زیره‌ و پاشتر کار گه‌یشه‌ سزادانی به‌کۆمه‌لی گه‌لی کوردستان و بپرینی به‌شه‌ بوجه‌ی هەرێمی کوردستان و به‌لکو چاوه‌ڕێی گه‌یشه‌تی فرۆکه‌ی (F16) بوون بۆ پاداشته‌کردنه‌وه‌ی سهر‌گردایه‌تی کورد و گه‌لی کوردستان... له‌یارمه‌تیانیان و پیشکەشکردنی ده‌ستور و ده‌سه‌لاتداریتی عێراق پپیان!!!*****

پاشتر پیکه‌ییانی کابینه‌ی سییه‌می حکومه‌تی عێراق له‌ لایه‌ن حه‌یدەر عه‌بادی، نه‌ک سوودی وهرنه‌گرت له‌ هه‌له‌کانی حکومه‌ته‌کانی پيشوو به‌رامبه‌ر به‌ گه‌لی کورد، به‌لکو هه‌مان سیناریۆکانی جه‌عه‌فری و مالکی به‌رامبه‌ر به‌ گه‌لی کورد دووباره‌کرده‌وه‌.

**سه‌ده‌ها بگه‌ره‌ هه‌زاره‌ها له‌ ژنان و کجانی ئیزیدی له‌لایه‌ن داعشه‌وه‌ له‌ ژیر فشاردا ناچار به‌ زه‌واج ده‌کرین یان ده‌یانفرۆشن یان وه‌ک دیاری پیشکەشی جه‌نگاوه‌ره‌کانی ده‌ولته‌ی ئیسلامی ده‌که‌ن یان زۆر جار ناچار یان ده‌که‌ن بیه‌ن به‌ موسلمان، سه‌دان له‌مانه‌ به‌هوی توندوتیژی سیکسی و کۆیلایه‌تی سیکسی(العبودية الجنسية) ژانیان و پیران بوه‌، که‌ ئەمانه‌ زۆریه‌یان مندان، بۆ زانیاری زیاتر تکایه‌ بپروانه‌: هیومان رایتس وۆج، العراک: تواجة النساء والفتيات الايزديات عنفا جنسيا مروعا، (http://www.amnesty.org/ar/articles/news/2014/12/iraq-yezidi-women-and-girls-face-harrowing-sexual-violence/)(۲۳ ديسمبر ۲۰۱۴).

*** له‌ موسڵیش داعش په‌یکه‌ری مه‌ریه‌م دایکی پیغه‌مبه‌ر عیسیان له‌سه‌ر کلێسه‌ی موسڵ شکاندن و کلێساکه‌شیان دگیر کرد. بۆ زانیاری زیاتر تکایه‌ بپروانه‌ پاپوورتی: هیومان رایتس هۆج، اله‌روب من الموصول: ترکنا کل شیء ورائنا للنجو بارواحننا، ۲۸ تموز ۲۰۱۴، (http://www.amnesty.org/ar/articles/blogs/2014/07/the-flight-from-mosul-we-left-everything-behind-to-save-our-lives/)

**** - بۆ زانیاری راده‌ی ناکۆکی نیوان به‌غا و هه‌ولێر تکایه‌ بپروانه‌: سه‌رۆکایه‌تی هەرێمی کوردستان، سه‌رۆکی هەرێمی کوردستان له‌ په‌رله‌مان، (http://www.presidency.krd/kurdish/articledisplay.aspx?id=p0p22xSRvms)= (۲۵ موز ۲۰۱۴).

***** له‌ ئیستادا (حوزه‌یرانی ۲۰۱۵) و تا ئاماده‌کردنی ئەم توێژینه‌وه‌یه‌ (۹۸ مانگ به‌سه‌ر تپه‌پروه‌ی هه‌نگای یه‌که‌می ماده‌ی ۱۴۰ تپه‌پروه‌. به‌لام هیشتا جیبه‌جی نه‌کراوه‌.

***** زانکۆی په‌رینه‌ منوسینه‌ و کۆمه‌لیک سه‌ر نه‌جوبیشنیاریتر به‌ناو نیشانی جیاوازه‌ و هه‌نارا سه‌یوه‌زاره‌ ته‌خویندنی لاکرد، تاله‌ و یوه‌نارا سه‌ته‌یلا یه‌نیه‌ر په‌رسوسه‌ر کردایه‌ته‌ یه‌ه‌ریم بکریته‌ و کار یه‌سه‌ر بکریته‌ و ئه‌وانه‌ ته‌خه‌مه‌ ته‌به‌دۆ خیکورد و گوردس تانایینی بکریته‌ به‌ ژماره‌ (۲۴۸) له‌ ریکه‌ه‌وتی ۱۶ حوزیره‌یرانی ۲۰۱۴، ئەمه‌ده‌ر فیه‌یکه‌ریم، داڕمانی بناغه‌ی ده‌ولته‌ی عێراق، پاپوورتی لانه‌کراوه‌، ۱۰ حوزیره‌یرانی ۲۰۱۴.

مملانی نیوان حکومهتی ههریم - دهولتهتی خه لافه:

پاش دهرکهوتنی دهولتهتی ئیسلامی له عیراق و شام(داعش) له عیراق دا، داعش پهلاماری ناوچه کوردستانییهکانی دهرهوی ئیداره ی ههریمی دا و له مانگی ئاب دا توانی بۆ ماوهیهکی کاتی قهزای مهخموری باشوری پارێزگای ههولیری داگیربکات.

سه رنه نجام حکومهتی ههریم به درێزایی زیاتر له ۱۰۰۰ کیلۆمهتر کهوته جهنگه وه له گه ل داعش دا، به لام ئه وهی جینگه ی تیرامان بوو، پاش شکست و پاشه گشهی سوپای عیراق له ناوچه کوردستانییهکانی دهرهوی ئیداره ی ههریم و چونی هیزی پیشمه رگه ی کوردستان بۆ پاراستنی ئاین و ناینزا و دانیشتوانی ئهم ناوچانه، عه ربه سونییهکان بوونه هاوپه یمانی داعش و جگه له کاری هه والگری، چاوساغ و یارمهتی دهری داعش بوون له هیرشکردنه سهر ئهم ناوچانه و شه هید کردنی زیاتر له ۱۱۱۸ پیشمه رگه و بریندار بوونی زیاتر له ۶۷۲۴ پیشمه رگه ی تر و ون بوونی ۴۵ پیشمه رگه^{۳۸}.

ناسۆی ناینده:

له ئه گه ری ناسایی بوونه وهی بارودۆخی ناوچه کوردستانییهکانی دهرهوی ئیداره ی ههریم و رووخاندنی دهولتهتی به ناو خه لافه، جارێکی تر ئه و پیکه و ژیا نه ی پیش ۱۰ حوزه ییرانی ۲۰۱۴ له ناوچه که دا هه بوو له نیوان په یه ر ه و که رانی مه زه به ی سونی و هه ر یه ک له ناینزاکانی تری وه ک ئیزیدی و شه به ک و ئه هلی حق و مه سیحی و مه زه به ی شیعه جارێکی دیکه دروست نابیته وه، به لکو سه ره تابه کی تر سناک ده بی ت بۆ قولبوونه وهی مملانی ۱۴ سه ده ی رابوو دوو له نیوان هه ردوو مه زه به ی مملانی یکاری شیعه و سونه له لایه ک و مه زه به ی سونی و ناینزاکانی تری ناوچه که له لایه کی تر، بۆیه له ناینده دا که لینه که قولتر و قولتر ده بی ته و رۆژانه ی خوینی ناینزای جیاواز به ده ستی ناینزای تر ده رژیت*، به تایبهت پاش ئه وهی خوین و شه ره فی و مال و سامانی ناینزاکانی تر له لایه ن عه ره بی سونی ناوچه که (داعش) هه لال کرا.

به لام ئه وهی گه رفته که ی قولتر کردۆ ته وه بلا و کردنه وهی بیری توند و تیژی و سپینه وهی به رامبه ره که دهولتهتی ئیسلامی له ناو هزری تاکی عه ره بی سونه به گشتی و سونی مه زه به به هاو بی رهکانی تری داعش له نه ته وهی جیاواز دا له ناوچه که دا چاندوو یانه، ئهم بی ره ره شه رۆژ له دوا ی رۆژ زیاتر چه که ره ده کات و هه ستی دوژمنکارانه و نامرۆفانه به رامبه ره به مرۆفه کان به گشتی و ناینزاکانی تر زیاتر ده بی ت، له ئه گه ری مانه وهی بارودۆخه که به م شیوه یه ی ئیستا و چاره سه ر نه کردنی سنوری کارگێری ئهم ناوچانه له نیوان حکومهتی ههریم و حکومهتی فیدرال. بۆیه چاوه ری شله ژانی رامیاری و سه ربازی و ئابوری و کۆمه لایه تی و هه لوه شان ه وهی ستراکچه ری گه لی عیراق رۆژ له دوا ی رۆژ زیاتر ده بی ت و عیراق به ره وه هه ل دیر ده روات، به تایبهت پاش ئه وهی له عیراق دا شتی ک نه ما به ناوی سوپا، میلیشیاکانی هه شدی شه عبی و فه یله فی به درو عصائب اهل الحق و کتائب امام علی و سه رایای سه لام... شوینی سوپای عیراقییان گه رته وه.

^{۳۸}-ته بی ژفه ریق جه بار له کۆنگره یه کی رۆژنامه وانیدا نویترین ناماری شه هید و بریندارانی پیشمه رگه ی راگه یانند.)

<http://witebej.com/News.aspx?id=3833&MapID=4#.VYW-YkbbY1k> (۱۶ حوزه ییرانی ۲۰۱۵).

* به بی رابووتی ریکخراوی لیبوردنی نیودهولتهتی چه کداره ئیزیدییهکان هه ستاون به کوشتنی ۲۱ هاوالاتی عه ره بی سونی له شه نگار: منظمة العفو الدولية، تصاعد العنف الطلفي الميت بعد مرور عام علي الهجوم الشرس لتنظيم "الدولة الاسلامية" على العراق، مصدر سابق، بدون رقم ص.

چونکه هه‌رگیز گه‌لی کورد جارێکی دیکه ناتوانیٓت له‌گه‌ڵ عه‌ره‌بی سونی(ده‌مارگی)ه‌کانی ناوچه‌که‌دا درێژه به‌ ژیان بدات، هه‌رگیز جارێکی دیکه گه‌لی کورد ناتوانیٓت له‌گه‌ڵ عه‌ره‌بی شیععه مه‌زه‌هب بژی* پاش ئه‌وه‌ی له‌ دوا‌ی ر‌ووخاندنی ر‌ژیمی به‌عه‌سه‌وه قه‌تماغه‌ی برینی ١٤ سه‌ده‌ی له‌مه‌و پ‌یش هه‌ڵدرايه‌وه، هه‌موو په‌یره‌وه‌که‌رنی سونی مه‌زه‌هب له‌ دیدی شیععه مه‌زه‌هب‌که‌نه‌وه هه‌ر یه‌که* و جگه له‌ جیاوازی و ناکوکی نه‌ته‌وه‌یش، ئه‌مه و جگه له‌ بوونی مملانیی زۆر توندی خا‌ک و سنوری کارگی‌ری له‌ نیوان حکومه‌تی هه‌ریم و به‌غا(ماده‌ی ١٤٠ی تاییه‌ت به‌ ناوچه‌ی مملانی)، ر‌شتنی ده‌ریایه‌ک خوین له‌ نیوان هه‌ولێر و به‌غا له‌ سه‌ر ئه‌م پرسه له‌ هه‌موو کاتی‌ک ئه‌گه‌ری‌کی به‌ه‌ی‌زتره، ئه‌مه و جگه له‌ نه‌دانی بودجه‌ی پ‌یشمه‌رگه له‌سالی ٢٠٠٥ه‌وه و ته‌فسیرکردنی جیاواز بۆ ده‌قه‌کانی ده‌ستور و به‌رپ‌وه‌بردنی تا‌ک لایه‌نه‌ی وولات له‌ لایه‌ن شیععه‌کان و سیاسیه‌تی ده‌روه و سیستمی سیاسی وولات و ده‌رنه‌کردنی یاسای نه‌وت و گاز و ته‌نانه‌ت کارگه‌ی‌شته جولا‌نی ه‌ی‌ز به‌ ئاراسته‌ی هه‌ریم و برینی به‌شه‌ بوودجه‌ی حکومه‌ت و مووچه‌ خو‌رانی هه‌ریم.

بۆیه‌ ته‌نها ئاسۆی پ‌یکه‌وه ژیان له‌ ناوچه‌که‌دا بریتییه له‌ گه‌رانه‌وه‌ی ته‌واوی ناوچه کوردستانیه‌کانی ده‌روه‌ی ئیداره‌ی هه‌ریم بۆ سه‌ر حکومه‌تی هه‌ریم، چونکه ته‌نها ئه‌مه ریگا چاره‌یه بۆ دروست کردنی که‌شیک‌ی ناشتیایه‌ی پ‌یکه‌وه ژیان له‌ نیوان تیک‌رای ئاینزا و ئاین و مه‌زه‌به جیاوازه‌کان پ‌یکه‌وه، چونکه گه‌لی کورد به‌ گشتی، هه‌لگری په‌یامی خو‌شه‌ویستی و پ‌یکه‌وه ژیا‌نه*، له‌ سالانی ر‌ابووردوشدا حکومه‌تی هه‌ریم به‌م ئاراسته‌یه

* به‌مه‌به‌ستی ر‌زگارکردنی ناحیه‌ی ئامرلی، له‌ هاوینی ٢٠١٤ دا، ی. ن. ک. حه‌شدی شه‌عبی ه‌ینایه‌ قه‌زای دوزخو‌رماتو، به‌لام پاش نازادکردنی ئامرلی له‌ ده‌ستی داعش ئیستا ئه‌م ه‌ی‌زه ناگه‌رینه‌وه بۆ شوینی خوین و له‌م قه‌زایه‌ بالا ده‌ستن و به‌ ر‌وژی ر‌وونا‌ک و به‌به‌رچاوی ها‌ولاتیانه‌وه، ها‌ولاتیانی کورد ده‌کوژن و ته‌عدا له‌ ها‌ولاتیه کورده‌کان ده‌کهن و هه‌ره‌شه له‌کورده‌کان ده‌کهن که ناوچه‌که جۆل بکهن و ما‌ل و مو‌لک و دو‌کانه‌کانیان ده‌سو‌تینن و کورده‌کان ده‌کهنه نامانج و ته‌قه له‌ باره‌گای ه‌ی‌زه کوردیه‌کان ده‌کهن، ته‌نها له‌ماوه‌ی دوو مانگدا ٥٠ ها‌ولاتی له‌ قه‌زاکه به‌ ده‌سترپ‌ژی گوله شه‌هید کراون، بۆیه لایه‌نه کوردیه‌کان بۆ به‌هاناوه هاتنی حکومه‌تی هه‌ریم بۆ خه‌لکی خو‌رماتو، بریاریان داوه بۆ ماوه‌ی هه‌فته‌یه‌ک باره‌گاکانیان داخه‌ن. پاش سه‌ردانیکردنی وه‌دیکی مه‌کته‌بی سیاسی ی. ن. ک. بۆ قه‌زاکه و کو‌بو‌نه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ لایه‌نه کوردیه‌کان، بریاریاندا له‌ هه‌ر ر‌ووداوی‌کدا به‌رپه‌رچی توند هه‌بیٓت به‌رامبه‌ر به‌و که‌س و لایه‌نانه‌ی که کاری تیک‌دهرانه ده‌کهن له‌ قه‌زاکه، قایمه‌قامی قه‌زای خو‌رماتوو ده‌لیٓت" قه‌زای خو‌رماتو به‌رمیله باروته، خوا نه‌خواسته ئه‌گه‌ر به‌ته‌قیته‌وه هه‌موو ناوچه‌که‌شی له‌گه‌ڵ ده‌سو‌تیٓت" بۆ زانیاری زیاتر له‌سه‌دو‌خی خو‌رماتو تکایه بر‌وانه: سو‌ران کامه‌ران، حزبه کوردیه‌کان باره‌گاکانیان داده‌خه‌ن، (١٦ حوزه‌یرانی ٢٠١٥). (<http://hawlati.co/71973/>) (ئه‌رشیقه‌کان

هه‌روه‌ها میلیشیا شیععه‌کان ر‌یگری ده‌کهن له‌ ها‌ولاتیان و شو‌ه‌پ‌رانی کورد له‌ چو‌نیان بۆ به‌غا: حه‌سه‌ن جومعه، میلیشیا شیععه‌کان ر‌یگه به‌ ها‌ولاتی کورد ناده‌ن بچنه به‌غدادن(2) (<http://www.xendan.org/dreja.aspx?hewal&jmara=13961&Jor=2>) (٢٢ تشرینی یه‌که‌می ٢٠١٤) وه‌هه‌ره‌شه‌کردنی هه‌ندیک میلیشیا شیععه به‌وه‌ی مو‌شه‌گانیان ده‌گاته ناو‌مندی هه‌ولێر له‌نه‌گه‌ری خسته‌نه سه‌ری پارێزگای که‌رکوک بۆ سه‌ره‌ریم: ر‌وداو، میلیشیا یه‌کی شیععه هه‌ره‌شه‌ی ه‌ی‌ر‌شکرده‌ سه‌ر هه‌ولێر ده‌کات، (٢٣ حوزه‌یرانی ٢٠١٤)، شه‌رکردن له‌گه‌ڵ ه‌ی‌زی پ‌یشمه‌رگه له‌ ناحیه‌ی یه‌نگیچه و دی‌ل کردنی ١١ پ‌یشمه‌رگه: لقین، میلیشیا شیععه‌کان ١١ پ‌یشمه‌رگه به‌ دی‌ل ده‌گرن، (<http://www.lvinpress.com/dreja.aspx?hewal&jmare=12128&Jor=1>) (٢٢ تشرینی یه‌که‌می ٢٠١٤).

** ه‌ی‌زه ئه‌منیه ع‌ی‌رافیه‌کان و میلیشیاکان(عه‌صائیبی نه‌هلی حه‌ق و که‌تیه‌گانی حزب الله و قه‌یله‌قی به‌در) هه‌ستا‌ون به‌ ده‌ست‌ری‌زی کردنه سه‌ر ها‌ولاتییه سونه‌کان، به‌ تاییه‌ت له‌ ناوچه‌ی که‌ شیععه و سونه به‌یه‌که‌وه ده‌ژین وه‌ک: ر‌فاندن، س‌یداره‌ی بی‌ دادگایی کردن، ده‌ست‌گیر کردن و ئه‌شکه‌نجه و سه‌رون‌گوم‌کردنی ها‌ولاتیان به‌تاییه‌ت به‌ به‌غا و دیاله و حله، ئه‌مه و جگه له‌وه‌ی حکومه‌تی مالکی به‌رمیله ته‌قه‌مه‌نی به‌گه‌ه‌یناوه له‌ بۆمبا باران‌کردنی ناوچه سونیه‌کان، هیومان ر‌ایست وۆج، الع‌راق، مصدر سابق، ص-٦.

* به‌ پ‌یی ر‌ابو‌رتی هیومان ر‌ایست وۆج، ئ‌یزیدییه هه‌له‌هاتو‌ه‌گانی پارێزگای ده‌وک که‌ ژماره‌یان له‌ نیوان (٦٠-٧٠) هه‌زار که‌س ده‌بون هه‌ندیکیان له‌ ما‌له ده‌وکیه‌کان دا‌لله‌درابوون و هه‌ندیکی تریان له‌ قوتابخانه‌کان یان بی‌نا ته‌واو نه‌کراوه‌کان ما‌بو‌نه‌وه، جگه له‌ ئاو و نان و جل‌ه‌کانی به‌ریان هیج شتیکی تریان له‌گه‌ڵ خوین نه‌ه‌ینابوو، به‌یارمه‌تی کورده جه‌نگاوه‌ره‌گانی سو‌ریا(یه‌کینه‌گانی یاراستنی گه‌ل تو‌ی‌زه‌ر) توانیان له‌جیای شه‌نگار ر‌زگاریان بی‌یت، ئه‌و پ‌یشمه‌رگانه‌ی که‌ ئه‌رکی پاراستنی ناوچه ئ‌یزیدییه‌کانی بی‌ سپ‌ێرد‌رابوو هیج جه‌نگیکیان نه‌کرد، هه‌رچه‌نده مسعود بارزانی وتی تا مردن شه‌ر ده‌کهن به‌لام پ‌یشمه‌رگه‌کان هیج شه‌رپ‌یکیان نه‌کرد و دوا‌ی سی- جوار سه‌عات پاشه‌ ک‌شه‌یان کرد، داعش بی‌ به‌رگری له‌ سه‌عات ٤ی به‌یانی ٣ی ئاب ٢٠١٤ ناوچه‌ی ئ‌یزیدی نشینه‌گانی داگیر کرد. منظمه‌ الع‌فو الدولی، الکا‌بوس الع‌راقی، (<http://www.hrw.org/ar/news/2014/08/10-0>) (١٠ اغ‌سطس ٢٠١٤).

كارى كردو، سەرجه م ئاينزاكانى ھەرىم تەواوى مەراسىمە ئاينىھەكانى خۇيان بە ئازادى جى بەجى دەكەن و تەواوى مافى ژيانيان وەك ھەر ئاينزاكەكى تر موسلمان بۇ دابىن كراوہ.

بەپىچەوانەشەو مانەوہى دۇخەكە بەم شېۋەيە ئىستا ئەوا نە ھەرىم (ناوچە كوردستانىھەكانى دەرەوہى ئىدارەى ھەرىم) و نە عىراق و نە ناوچەكە ھەرگىز ئارامى و ئاسايش بەخۇيەوہ نابينىت* و سەرەتاي جەنگىكى ئاينى و مەزھەبى بى كۆتايى دەبىت لە ناوچەكەدا، ئاين و ئاينزا جياوازەكان(مرؤف) دەبنە سوتەمەنى ئەم جەنگە بى كۆتايە.

دەرئەنجام

لە ميانە ئەنجام دانى تويزىنەوہكەدا گەيشتىنە چەند دەرئەنجامىك گە ئەوانىش برىتىن لە:

- ۱- ھەرىمى كوردستان، ھەرىمىكى فرە رەنگە لە رووى ئاين و ئاينزاوہ ، ئاينزاى ھەر سى ئاينە سەرەكەيە ئاسمانىيەكەو چەند ئاين و ئاينزاكەكى تری تىدايە وەك موسلمان، مەسىحى، جولەكەن ئىزىدى، ئەھلى حەق، شەبەك... ھۆكارە سروشتى(جوگرافيا) و مرؤى(مىژوو، ئاين، جەنگ، راميارى...) يەكان رۆلىان ھەبووہ لە دابەش بوون و بلاو بونەوہيان بە شېۋەيەكى نا چونىەك لە ھەرىمى كوردستاندا.
- ۲- بەھوى سىياسەتە رەگەز پەرسەكانى بەعسەوہ، ئەم كەمايەتییە ئاينانە سال لە دواى سال ژمارە و رېژەيان لە ھەرىم كەمى كردو، داعش-يش توندتر لە بەعسىەكان درىژەيان بەم سىياسەتە رەشەدا و ئاينزاكەياوازەكان و تەنەت شىعەيەكانىشى قەتل و عام كرد و كچان و ژنان و مندالەكانيان لە بازاری كۆيلەدا فرۆشان و سەرەت و سامانيان داگىركران، پەرسەتگاكانيان خاپوركران.
- ۳- عەرەبە سونەكان لە ناوچە كوردستانىھەكانى دەرەوہى ئىدارەى ھەرىم لە ساتەوہختى ھىرشى داعش، پشتيان كرده پىكەوہژيان مىژىنەى ناوچەكە، ھارىكارى داعش بوون لە رووى ھەوالگى و سەربازى... دەستى داعشيان گرت بۇ داگىركردى ئەم ناوچانەوہ ھاوشانى داعش دەستيان بۇ شەرەف و كەرامەت و مولك و مالى ئاينزاكانى تری ناوچەكە برد. ئەمە و جگە لەوہى يارمەتى داعش بوون لە شەھىد كردنى زياتر لە ۱۳۰۰ پىشمەرگە و برىندار بوونى ھەزاران پىشمەرگە و بە دىل گرتنى دەيان پىشمەرگەى تر.
- ۴- لە ئەگەرى راوہوونانى داعش لە ناوچە كوردستانىيەكانى دەرەوہى ئىدارەى ھەرىم، ئاينزاكانى ئەم ناوچانە ناتوانن درىژە بە ژيان بەدەن لەسەر زىدى خۇيان، چونكە ھىچ گەرەنتىەك نىە بۇ كۆمەلكوژ نەكردنەوہيان لە ئايندەدا لەسەر دەستى ئەم عەرەبە سونىيانە، جگە لەوہى ھەر گىز ناتوانن چاوپوشى بكەن و دەستەو ستان بەرامبەر بەم عەرەبانە دابنىش، بۆيە بەمانەوہى ئەم ناوچانە لەسەر دەولتەى عىراق و چارەسەرنەكردنى گرفتى سنور لە نىوان بەغا و ھەولير(مادەى ۱۴۰) ھەمىشە ئاين و مەزھەب ھۆكارى

** بە پىي راپۆرتى ھيومان رايئس وۇج، حكومەتى ھەرىم مالى ھەندىك لە عەرەبەكانى ناوچە كوردستانىھەكانى دەرەوہى ئىدارەى ھەرىمى رۇخاندوہ و لە ھەندىك ناوچەش ھاولاتى عەرەبى سونى مەزھەبى دەستگىركردو، و نايەلن بگەرىنەوہ سەر مال و حالى خۇيان، ئەمانە لە كاتى ھاتنى داعش بۇ ناوچەكانيان ھەنەھاتن وەك كەمايەتییە ئاينى و نەتەوايەتییەكانى تری ناوچەكە، لە وەلامى ئەم راپۆرتەشدا حكومەتى ھەرىم دەلتىت "پارىزگارى لە مافى مرؤف كارى سەرەكەمانە" كەس لەسەر و ياساوە نىە "ھەر كەس ھەلە بكات سزاكەى وەردەگرىت بەرامبەر بە عەرەب يان ھەر كەسىكى تر، بەلام لە ھەمان كاتىشدا دەلتىن ھەندىك لە عەرەبە سونەكان ھارىكارى داعشيان كردو لە داگىركردى ئەم ناوچانە، رەنگە لە ئايندەشدا يارمەتيان بەدەن. بۇ زانىارى زياتر تكايە بروانە: ھيومان رايئس وۇج، الملىشيات تصعد من انتهاكات قد يرقي بعض الي جرائم الحرب، (۲۰۱۵/۰۲/۲۵) <http://www.hrw.org/ar/news/2015/02/25>

کولانه‌وهی برینه‌کانی نیوان ئەم ناینزا جیاوازانە دەبیت لەم ناوچانەدا. چونکە بەهۆی لەباری زەمینە‌ی عیراق، پاش نەمانی داعش بیری داعشیەت لەم ناوچانەدا رۆژ لە دواى رۆژ چەکەرە دەکات و ناوچەکە چاوە‌ڕپى ناینده‌یه‌کی خۆیناوی لێ‌ده‌کریت لە ناینده‌دا.

۵- تەن‌ها چاره‌سه‌ر بۆ پیکه‌وه ژيانى ناشتیانە لە نیوان ناینزا جیاوازانەکانی ئەم ناوچانە، گەرانه‌وه‌ی ئەم ناوچانە‌یه بۆ سەر هەریم، چونکە گەلی کورد بە گشتی گەلیکی لیبورده‌یه و هه‌لگری کلتوری پیکه‌وه ژیان و مرو‌ف دۆستییه لە نیوان (ناین و نەتە‌وه...) جیاوازانەکان، رابوورد و ئیستای هەریم بە‌لگە‌ی سه‌ماندی ئەم راستییه‌یه.

پیشنیار

بە‌مه‌به‌ستی درێژە‌دان بە‌و فرە رهنگی ناینیه‌ی که لە ناوچە‌کە‌دا هه‌یه و سه‌مانندی ئەو راستییه‌ی که هەریم لە درێژە‌مانه‌وه تا ئیستا لانکه‌ی پیکه‌وه ژیان و مرو‌ف دۆستییه دەبیت چەند هه‌نگاوێک زۆر بە‌ په‌له بندرین له‌وانه:

۱- بە‌فه‌رمی ناسینی ته‌واوی ناین و ناینزاکانی هەریم لە دەستوری هەریم داو دەسته‌به‌رکردنی سه‌رجه‌م مافه‌ ناینیه‌کانیان و ئەنجام دانی ته‌واوی سروته‌ ناینیه‌کانیان بە‌ نازادی.

۲- دا‌بین کردنی بودجه‌ی تايه‌ت بۆ دروست کردنی په‌رستگای تايه‌ت بە ناینزا جیاوازانەکان له‌و ناوچانه‌ی که هەر ناینزایه‌ک زۆرینه‌ی دانیش‌توانی ئەو ناوچه‌یه پیکه‌ده‌یین.

۳- به‌یاسا دەستدریژی بۆ سه‌ر سه‌ر و مال و سامان و ناینی سه‌رجه‌م ناینزا جیاوازانەکان قه‌ده‌غه‌بکریت (چ به‌ ووتار، چ به‌ کردار)، ئەنجام ده‌ران به‌ سزای زۆر توند سزا بدرین (یاسای تیرۆر).

۴- حکومه‌تی هەریم له‌ رینگه‌ی ده‌زگا جو‌ر به‌جو‌ره‌کانی وه‌ک و. خۆیندنی بال‌او تو‌پژینه‌وه‌ی زانستی، و. په‌روه‌رده، و. رۆشنیری، و. ئەوقاف و کاروباری ناینی، میدیا... پیکه‌وه ژیان و مرو‌ف دۆستی به‌ تايه‌ت له‌ نیوان ناینزا جیاوازانەکان بکات به‌ کلتور.

۵- دروست کردنی هیزی تايه‌ته‌ی چه‌کدار (پیشمه‌رگه، ناوخۆ) به‌مه‌به‌ستی پاراستنی په‌رستگا‌کان و شوپنه‌ ناینه‌ پیرۆزه‌کان له‌ په‌یره‌و که‌رانی هەر ناینیک.

۶- دروست کردنی لیژنه‌ی فه‌توا له‌ نیوان سه‌رجه‌م ناینزا جیاوازانەکان له‌سه‌ر ئەو په‌رسانه‌ی که رووبه‌رووی هەریم ده‌بیت‌وه (پامیاری، سه‌ربازی، ئابوری، ناینی...) تا پیکه‌وه هه‌موو (کوردستانیان) بتوانن به‌ یه‌ک ده‌ست و به‌ یه‌ک ده‌نگ گەلی کورد ئاراسته‌ بکهنه‌ و یارمه‌تی ده‌ری حکومه‌تی هەریم ببین له‌ رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی ئەو په‌رسانه‌ی که به‌رۆکی هەریمه‌که‌مان ده‌گریت.

۷- حکومه‌تی هەریم له‌سه‌ر ناستی هەریمی و نیوده‌وله‌تی کار بکات بۆ وه‌به‌ره‌ینانی ئەم پیکه‌وه ژیانه‌ ناینیه‌ی که له‌ هەریم به‌رقه‌راره، به‌مه‌به‌ستی به‌ده‌سته‌ینانی مافی نەتە‌وه‌یی و کوردستانی زیاتر بۆ گەلی کورد و دروست کردنی کیانیکی تايه‌ت به‌ خۆی. تا له‌ سایه‌یدا ته‌واوی ناینزاکانیش به‌ ئارامی و ئاسوده‌ی بژین.

لیستی سهراوهکان

یهکه م: سهراوهکان به زمانی کوردی:

أ- پهرتوک

- 1- international bible society، ئینجیلی پیرۆز، چاپ یدووم، ۱۹۹۹.
- 2- ئیزه دی، میهرداد، ئاین و تایفه ئاینی یهکانی له کوردستاندا، و. کامهران فههمی، چاپی یهکه م، بلاوگراوهکانی مهگتهبی بیرو هۆشیاری، ۲۰۰۲.
- 3- رضی، هاشم، زهردهشت و ئامۆژگارییهکانی، و. م. گوهمی، چاپی دووم، ئۆفیسیتی تیشک- سلیمانی، ۲۰۰۰.
- 4- رۆسته م، ئه یوب، یارسان، چاپی یهکه م، له بلاوگراوهکانی مهلبهندی رۆشنیری ههورامان، ۲۰۰۶.
- 5- زهکی، محهمهد ئه مین، خولاصهیهکی تاریخی کوردو کوردستان له زۆرقه دیمه وه تائه مپۆ، بهرگی دووم، به بیئاوی چاپخانه، سلیمانی، سالی ۲۰۰۰.
- 6- عبدالله، کریکار، کوردو ئاشوری، له بلاوگراوهکانی بنکهی ئه ده بی و پونا کبیری گه لاویژ، سالی ۱۹۹۸.
- 7- عبدالغنی، محمد، جوگرافیا و په یوه ندییه سیاسییه نیوده وه له تیهکان، و. جهزا توفیق تالیب و ئه حمهد عه لی ئه حمهدن چاپخانهی حه مدی- سلیمانی، ۲۰۰۵.
- 8- عه باسی، جهلیل - ج. فه قنه س، ئافیس تا له میژینه ترین سروودی کورد، بهرگی یهکه م، چاپخانهی وهزاره تی په روه رده- هه ولیر- ۲۰۰۳.
- 9- عه ته وی، عبدالله، ده ولت و کیشه نیوده وه له تیهکان (لیکۆلینه وه یه که له جوگرافیای سیاسی)، و. جهزا توفیق تالیب و ئه حمهد عه لی ئه حمهد، چاپی دووم، چاپ و په خشی رینما- سلیمانی، ۲۰۰۷.
- 10- غفور، عبدالله، جوگرافیای کوردستان، چاپی دووم، چاپخانهی وهزاره تی په روه رده- هه ولیر.
- 11- که ریم، ئه حمهد ره فیق، ناوچه دابراوهکانی هه ریمی کوردستان لیکۆلینه وه یه که له جوگرافیای رامیاریدا، چاپی یهکه م، سه نته ری لیکۆلینه وه ی ستراتیجی کوردستان، ۲۰۱۴.
- 12- مامه، محهمهد حه سه ن، نه یینه کانی کتیبی پیرۆز، چاپی یهکه م، چاپخانهی جورچرا، ۲۰۱۰.
- 13- میران، ره شاد، رهوشی ئاینی و نه ته وه ییبی له کوردستاندا، به بی شوینی چاپ، ستۆکهۆلم، ۱۹۹۳.

ب- گۆفار

- 1- خه لیل ئیسماعیل محهممه، ئاشوریهکان له عیراق دا (لیکۆلینه وه یه که ده رباره ی گه شه کردن و دابه ش بونی جوگرافیان، گۆفاری سیاسه تی ده ولی، ژ. ۱۳ نیسانی ۱۹۹۵).
- 2- ئیسماعیل، خه لیل، دابه شیبوونی جوگرافیای ئیزدییه کان له عیراقدا، گۆفاری سیاسه تیده ولی، ژ (۱۰)، ته موزی ۱۹۹۴.
- ت- میدیا:
- 1- حه سه ن جو معه، میلیشیا شیعهکان رینگه به هاوالاتی کورد نادهن بچنه به غداد (<http://www.xendan.org/dreja.aspx?hewal&jmara=13961&Jor=2>) (۲۲ تشرینی یهکه می ۲۰۱۴)
- 2- روداو، میلیشیا یهکی شیعه هه ره شه ی هیرشکردنه سر هه ولیر ده کات، (<http://rudaw.net/sorani/kurdistan/230620147>) (۲۳ حوزه ییرانی ۲۰۱۴)،

۳- لقین، میلشیا شیعهکان ۱۱ پیشمه رگه به دیل دهگرن،)
(http://www.lvinpress.com/dreja.aspx?hewal&jmare=12128&Jor=1)
تشرینی یه که می (۲۰۱۴).

پ- بلاؤکراوه فه رمی و ریخراوه کان:

۱- سه رۆکایه تی هه ریمی کوردستان، سه رۆکی هه ریمی کوردستان له په ره له مان،)
(http://www.presidency.krd/kurdish/articledisplay.aspx?id=p0p22xSRvms=)
ته مووز (۲۰۱۴).

۲- سه رۆکایه تی هه ریم، یاسای ئیداره ی پارێزگای هه له بجه له هه ریمی کوردستان- عیراق، وه فائعی
کوردستان، ژماره (۱۸۳) له ۲۴ / ۲ / ۱۵.۱۲.۲۰۱۵. ۳-۱.

۳- وته بیژ، فه ریق جه بار له کۆنگره یه کی رۆژنامه وانیدانو ئیترین ئاماری شه هیدو بریندارانی پیشمه رگه پراگه یاند،)
(http://witebej.com/News.aspx?id=3833&MapID=4#.VYW-
Ykbbby1k) (16 حوزه ییرانی (۲۰۱۵).

ج- نامه و تیژی ئه کادیمی:

۱- شیروانی، موسلح عه بدولقه هار، ناین و ناسیۆنالیزم: رۆل و کاریگه ری و په یوه ندی نیوانیان له دوای راپه رپینی ۱۹۹۱
له هه ریمی کوردستاندا، نامه یه که پیشکesh به ئه نجومه نی کۆلیژی ئاداب- زانکۆی سه لاحه دین کراوه، ۲۰۰۲.

ح- راپورتی بلاؤنه کراوه:

۱- که ریم، نه حمه د ره فیق، تا تیرمی دووه می جه نگی چالیدی ران خه ونه کانمان له ناونه بات، راپورتی بلاؤنه کراوه،
۹ کانوونی دووه می ۲۰۱۴.

۲- که ریم، نه حمه د ره فیق، دارپمانی بناغه ی ده ولته تی عیراق، راپورتی بلاؤنه کراوه، ۱۰ حوزه ییرانی ۲۰۱۴.

دووه م: سه رچاوه کان به زمانی عه ره بی:

أ- په رتووک

۱- ادموندز، سی. جی. ، کرد و ترک و عرب، ت. جرجیس فتح الله، الطبعة الثانية، مطبعة وزارة التربية-
أربیل، سنة ۱۹۹۹.

۲- اسماعیل، خلیل ، اقلیم کوردستان العراق دراسات في التكوين القومي للسكان، مطبعة اوفسیت کریستال،
أربیل، سنة ۱۹۹۸.

۳- الحسنی، عبدالرزاق، العراق قديماً وحديثاً، مطبعة العرفان - صيدا، سنة ۱۹۵۸.

۴- خصباك، شاکر، العراق الشمالیة دراسة لنواحي الطبيعية والبشرية، الطبعة الاولى، مطبعة شفیق، بغداد، سنة ۱۹۷۳.

۵- خصباك، شاکر، الأكراد، (دراسة جغرافية- اثنوغرافية)، الطبعة الاولى، دارالعربية للموسوعات، الطبعة
الاولی، ۲۰۰۵.

۶- الشامي، صلاح الدين، دراسات في الجغرافيا السياسية، الطبعة الثانية، منشأ المعارف- الاسكندرية، ۱۹۹۹.

۷- شبك، متین، - شاة بة ط، مطبعة روناكجری سنة ۲۰۰۱.

۸- شجادة، اسامة ، المشکلة الشیعیة، الطبعة الثانية، بدون اسم مطبعة، ۲۰۰۸.

- ٩- الشواد، صفوت، اليهودنشأه وتاريخها، دار تقوى للنشر، ١٤٢٠هـ.
- ١٠- العوا، محمد سليم، العلاقة بين السنة والشيعه، الطبعة الاولى- سفير الدولية للنشر، ٢٠٠٦.
- ١١- القصاب، نافع واخرون، الجغرافيا السياسية، دارالكتب للطباعة والنشر، بدون سنة طبع.
- ١٢- محمد، خليل اسماعيل، دهوك- نينوى (دراسات في الخصائص الديموغرافية للسكان) مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية- السليمانية، ٢٠٠٥.
- ١٣- نيكي تين، باسيلي، الأكراد، دراسة سوسولوجية و تاريخية، م. نوري طالباني، الطبعة الثانية، دار الساقى، سنة ٢٠٠١.

ب- ميديا

- ١- (PUKmedia)، داعش يحدد اسعار بيع سبايا الايزيديات والمسيحيات، (http://www.pukmedia.com/AR_Direje.aspx?Jimare=44954) (٥ تشرين الثاني ٢٠١٤).
- ت- بلاؤكراوه فهرمى و ريكخراوه كان
  ١. الجهاز المركزي لاحصاء، التعداد العام لسكان ١٩٦٥، بدون اسم مطبوعة وسنة طبع.
  ٢. لجنة عصابة الامم، تقرير حول الحدود العراقية - التركية، مطبوعة الحكومة- بغداد، سنة ١٩٢٤.
  ٣. مديرية الامن العامة، التوزيع الديني للسكان العراقيين، مطبوعة مديرية الامن العامة، بدون سنة طبع، ص ١٥.
  ٤. مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ١٩٥٧ الوائي السليمانية وكركوك، مطبوعة العاني- بغداد، بدون سنة طبع، ص ٩.
  ٥. مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ١٩٥٧ الوائي الموصل واربييل، مطبوعة العاني- بغداد، بدون سنة طبع، ص ١٧.
  ٦. مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ١٩٥٧ الوائي ديالى والكوت، مطبوعة الازهر- بغداد، بدون سنة طبع، ص ١٣.
  ٧. مديرية النفوس العامة، المجموعة الاحصائية لتسجيل عام ١٩٥٧ العراق- الجاليات العراقية، دار التضامن للتجارة والطباعة والنشر- بغداد، بدون سنة طبع، ص ٨٣.
  ٨. منظمة العفو الدولي، الكابوس العراقي، (<http://www.hrw.org/ar/news/2014/08/10>-) (10 اغسطس ٢٠١٤).
  ٩. منظمة العفو الدولي، العراق: يزيدون اسرهم تنظيم " داعش" في خضم تصاعد الهجوم الطائفية، ([https://www.amnesty.org/ar/articles/news/2014/07/iraq-yezidis-captured-\(10-agustus-2014\)](https://www.amnesty.org/ar/articles/news/2014/07/iraq-yezidis-captured-(10-agustus-2014))).
  ١٠. منظمة العفو الدولية، تصاعد العنف الطائفي المميت بعد مرور عام علي الهجوم الشرس لتنظيم "الدولة الاسلامية" على العراق، (<https://www.amnesty.org/ar/articles/news/2015/06/a-deadly-spiral-of-sectarian-violence-a-year-on-from-is-onslaught-on-iraq/>) (10 يونيو ٢٠١٥).

١١. منظمة العفو الدولية، شهادات من كوتشو: قرية حاولت الدولة الاسلامية مسحها عن الخريطة،
<https://www.amnesty.org/ar/articles/blogs/2014/08/testimonies-from-kocho-the-village-isis-tried-to-wipe-off-the-map/>(18). (٢٠١٤)
١٢. هيومانرايتس وؤج، للهروب من الموصل: تركنا كل شيء ورائنا للنجو بارواحنا، ٢٨ تموز ٢٠١٤.
<https://www.amnesty.org/ar/articles/blogs/2014/07/the-flight-from-mosul-we-left-everything-behind-to-save-our-lives>
١٣. هيومانرايتس وؤج، بعد التحرير حل الدمار الميليشيات العراقية و مابعد امرلي،
http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/iraq0315ar_ForUpload.pdf (2015).
١٤. هيومانرايتس وؤج، اغتصبتهن داعش والان يحاولن مواجهة المستقبل، (14) <http://www.hrw.org/ar/news/2015/04/14/yezidi-op-ed> (ابريل ٢٠١٥).
١٥. هيومانرايتس وؤج، العراق- الهاربات من داعش تصفن عمليات اغتصاب ممنهجة،
<http://www.hrw.org/ar/news/2015/04/15-0> (ابريل ٢٠١٥).
١٦. هيومانرايتس وؤج، العراق: تواجه النساء والفتيات الايزديات عنفا جنسيا مروعا،
<https://www.amnesty.org/ar/articles/news/2014/12/iraq-yezidi-women-and-girls-face-harrowing-sexual-violence/> (23 ديسمبر ٢٠١٤).
١٧. هيومانرايتس وؤج، العراق،
http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/iraq_ar_3.pdf (2 يناير ٢٠١٥). ص.١.
١٨. هيومانرايتس وؤج، الميليشيات تصعد من انتهاكات قد يرقى بعض الي جرائ ما الحرب،
<http://www.hrw.org/ar/news/2015/02/25-0> (15 فبراير ٢٠١٥).

سيّهم: نهخشه و نهتلّس:

- ١- محمد، خليل اسماعيل و نهوانى تر، (به بى ناونيشان)، ههريمى كوردستان عيراق ، بهريوه بهريتي گشتى
پروگرام و نهخشه پهروه دهيه كان، ههولير، ٢٠٠٦.

جوارهم: ويّب سايت:

- ١- ويكيبيدي، دين (معتقد) (دين_معتقد) (<https://ar.wikipedia.org/wiki/معتقد>) (٢٠ حوزيران ٢٠١٥).

پاشکۆ

پاشکۆی ژماره (١)

نرخى مندال و كج و ژنى ئيزيدى و مهسيحيه سهبايه كانى لاي داعش

المسود / ١٧٨
التاريخ / ٢١ ذوالحجة ١٤٣٥ هـ

بسم الله الرحمن الرحيم
م / اسعار بيع الختام

وردنا ان سوق بيع الختام والختماء شهد انطفاضا كبيرا وهو ما يؤثر على ايرادات الدولة الاسلامية وتمويل صولات المجاهدين فيها. ونظرة فلك ارتأت هيئة بيت المال وضع الضوابط والأسعار بخصوص بيع الختماء والختماء وتقرر جميع العزاولين لهذا العمل بالالتزام بها وبطلانها سيتم اعدام كل مخالف:

الاسعار	البيعاة
٧٥.٠٠٠	الف دينار
١٠٠.٠٠٠	الف دينار
١٥٠.٠٠٠	الف دينار
٥٠٠.٠٠٠	الف دينار
٢٠٠.٠٠٠	الف دينار

لا يسمح لأى شخص بشراء اكثر من ثلاث ختام ويستثنى من فلكه الاجانب من الاتراك والسوريين والشنجهيين.

٢١ ذوالحجة ١٤٣٥ هـ

سه رجاوه (PUKmedia)، داعش يحدد اسعار بيع سبابا الايزيديات

والمسيحيات، (http://www.pukmedia.com/AR_Direje.aspx?Jimare=44954) (تشرين الثاني ٢٠١٤).

المخلص

ان الارض كردستان الحبيبة هي مهد الظهور الحضارات و الاديان علي اراضيها و مرت بأحداث تاريخية و دينية مثل رسو سفينة نوح(عليه السلام) علي جبل جودي و هجرة النبي ابراهيم خليل من كردستان و ظهور النبي زرادشت في كردستان، فضلاً عن ذلك وجود الاماكن و المقابر للطقوس الدينية فيها مقبرة الشيخ عدي في معبد لالش.

تعد اقليم كردستان من المناطق المتنوعة الاديان و القوميات والمذاهب، يعود هذه التنوعات الي اسباب تاريخية و جغرافية و دينية و سياسية و الحروب... و اقليم كردستان يمثل موزايك فيها الديانات و مذاهب و قوميات مختلفة فيها الاسلام، المسيحي، الايزيدي، اهل الحق و الشبك.

تعرض الاقلية الدينية في اقليم كردستان علي الرغم ان بعض الاقليات تمثل الاساسي في تكوين المجتمع مثل المسيحية الي حملات الابداء و الهجرة و الهجرة العسكرية علي مرة التأريخ و نتيجية للتوزيع الجغرافي للاديان والمذاهب و توزيعها علي محافظات العراق و جودها بالذات في محافظة نينوى تعرضت هذه الاقليات الدينية بعد مجيء الدولة الاسلامية في العراق والشام ان القتل والتشرد والهجرة العسكرية بل الي الاغتصاب الجماعي كما هي الحالة مع الطائفة الايزيدية فضلاً عن ذلك تعرض ممتلكاتهم الي النهب السلب من قبل القبائل العربية في محافظة نينوى و تبين من خلال هذه البحث الموسوع ان التعايش السلمي بين الاديان و المذاهب و تداعيات استرجاع محافظة نينوى من داعش لن يعود مثل سابق عهده و تكون لها تداعيات كارثية اذا لم يقم الحكومة المركزية بتعويض المتضررين مادياً يضاف الي ذلك فأن كوردستان كانت الساحة في ايواء للنازحين في المنطقة سهل نينوى و سنجار و بقية لاقليم كوردستان نموذجاً للتسامح والديمقراطية سواء اكانت بين القوميات والاديان المذاهب في العراق

ABSTRACT

Kurdistan is one of the sacred place on the earth surface that has appeared many religion ,also Noah's ark moored in the Judi mountain ,prophet Ibrahim Khalil immigrated from Kurdistan, and prophet Zoroastrian appeared in Kurdistan, however there are many temple in Kurdistan like Lalish temple. There for we can say Kurdistan is mixture and verity of religions and branches of religions , there are many factors for these verity of religion like history ,geography ,religion , politics , war...these factors became Kurdistan a religion gallery. Because there are Islam, Christianity, Judaism, yazidism , ...

This religions didn't distribute equate in the Kurdistan region, but when Isis in the Iraq appeared, they killed and genocide these different religion, they promiscuity yazidis female

...

So we can say there will be no any hope to live between these different religions another time if they stay in the Iraqi border. But if they come back to Kurdistan religion the can live together, because there is no racism in Kurdistan